

Der fůßpfadt zů
der ewigen seligkeyt / diß büchlein genant ist / Der
uns gewysen wirt durch einen geystlichen ritter / mit
außlegung und bedeutungē weltlichs ritterlichs ge/
were und wapen

HEINRICH KNOBLOCHTZER

DER FUSZPFADT ZU DER EWIGEN SELIGKEIT

HET VOETPAD NAAR DE EEUWIGE ZALIGHEID

1 4 9 4

vertaling:

Ruud Muschter
∴

Groningen

muschter@home.nl

alle werken:
www.archive.org

18 juli 2023

INHOUDSOPGAVE

BRONVERMELDING

Heidelberg, 1494

https://www.zvdd.de/dms/load/met/?PPN=urn%3Anbn%3Ade%3Absz%3A25-digilib-11457

http://dl.ub.uni-freiburg.de/diglit/fusspfad1494

Universitätsbibliothek Freiburg

INLEIDING VAN DE VERTALER

Deze incunabel telt 30 hoofdstukken. De auteur omschrijft in het begin de inhoud van elk hoofdstuk. Zeer opmerkelijk is, dat hij in de tekst op twee plekken opmerkt, dat de drukker een zetfout heeft gemaakt. De meeste hoofdstuktitels worden met een punt afgesloten, sommige niet. In de vertaling zijn punten geplaatst. Het 2e hoofdstuk is foutief als 3e hoofdstuk betiteld. Iemand heeft het foutieve nummer doorgehaald en er een 2-tje boven geschreven.
Het hoofdstuknummer 27 wordt twee keer vermeld. Hoofdstuk 29 is foutief genummerd als 19. In de vertaling is dit gecorrigeerd. De notatie van de hoofdstuktitels loopt overigens uiteen. Aan het einde van iedere omschrijving van het hoofdstuk vermeldt de auteur: 'Bij het [nummer] blad'. In de vertaling zijn deze terugkerende meldingen weggelaten.

Deze oude werken, hoewel ze soms van errata zijn voorzien, vertonen in de meester gevallen vele taalkundige, grammaticale onnauwkeurigheden en inconsistenties.

In de vertaling is op de linkerpagina de vertaling opgenomen, en rechts de originele pagina. In mijn Worddocument is alles goed te zien bij beeldgrootte 110%.

Het werk bevat diverse citaten van heiligen. Ze zijn echter niet van markeringen voorzien. Ze konden niet in de vertaling worden aangebracht, aangezien niet altijd te zien is hoe het citaat begrensd is.

Aan het einde van de incunabel wordt de ridder nog eens in volle wapenrusting getoond. Helaas heeft een onverlaat de ontbrekende lans met grove streken ingetekend.

Uiteraard distantieer ik mij van de toentertijd gebruikelijke aantijgingen aan het adres van de Joden, die de ondergang van Christus zouden hebben bewerkstelligd.

Ruud Muschter.

HET OMSLAG

Het voetpad naar de eeuwige zaligheid, zoals dit boekje genaamd is, wordt ons gewezen door een geestelijke ridder, met uitleg en betekenis van wereldlijke, ridderlijke weerbaarheden en wapenen.

DE TEKST

Voor de lezer dit boekje, vooraf aan de eeuwige zaligheid.

Met groot verlangen en bijzondere vlijt moet dit boekje door iedere christenmens gelezen worden, opdat wij daarin in korte tijd het rechtvaardige, ware en naaste voetpad naar ons vaderland mogen leren, waar ons een eeuwige woning en onuitsprekelijke vreugde bereid is door God de almachtige, onze Verlosser en behoeder. Ook worden ons daarin menigvuldige, oneindige bestraffingen voor onze begane ondeugden en zonden aangeduid, en de wonderbaarlijke, eeuwige vreugde en het genoegen wegens onze goede daden, waardoor wij de straffen vermijden en de eeuwige vreugde mogen verwerven. Daarnevens wordt geleerd, dat wij ons aan de geboden van de almachtige God jegens Hem en onze naaste christenmensen moeten houden, zoals geschreven staat: Geef mij begrip, o Heer, opdat ik grondig Uw wetten leer en ik ze bewaar in mijn ganse hart. En wanneer je aldus met aandachtige beschouwing dit kleine boekje zult leren, zul je vrolijk zeggen: De Heer heeft mij Zijn wegen gewezen, en Zijn voetpaden heeft mij de vader der lichten geleerd, van wie alle gaven van bovenaf afdalen, en zonder dewelke de menselijke domheid niets kan aanvangen en ook middelen noch resultaten kunnen volgen. Zulk een ware en rechtvaardige weg bovendien, die als enige onze werken verordineert en zonder dewelke wij niets kunnen verrichten, wijst mij en allen die ernaar verlangen, de barmhartige middelares en de verwerfster van genade voor alle zondige mensen, Maria, de moeder van alle genaden. Amen.

Dem leser disz buchleins die ewige seligkeit zuvor.

MIt grosser begird vnd sunderm
fleiß ist diß buchlin eim igklichē
cristen menschen zů lesen / dar/
umb dz wir in kurtzer zeyt / dar
iñ erlernen mögen den gerechtē
waren vnd nehsten fůßpfadt zů
vnsers vatter landt / da vns be
reit ist ewig wonung in vnaußsprechlicher freud von
got dem almechtigen vnserm erlöser vnnd behalter.
vnd werden auch manigfeltig vnentdliche straffung
vnser begangen laster vnd sunden / vnd wunderbar/
lich ewig freud vñ wolust vmb vnser gůttat vns dar
iñ angezeiget / dar durch wir die straff vermeiden / vñ
die ewig freud erwerben mögen. Dar zů gelert dye
gebot des almechtigen gottes gegen im vnd vnserm
nechsten cristen menschē zů halten / als geschribē stet
Gib mir verstentniß o herr das ich gruntlich erlerne
deine gesatz / vnd das ich sie bewar in gantzem mey/
nem hertzen. Vnd so du also mit andechtiger betrach
tung diß klein buchlein erlernen wirst / magstu frö/
lich sprechen Der herre hat mich gewisen seine weg
vnnd seyne fůßpfed hat mich geleret der vatter der
liecht / von dem all gaben von oben herab kommen /
vnd on welchen die menschlich blödigkeyt nichts an\
fahen / auch nit mittel noch end erfolgē mag. Sölchē
waren vnd gerechten weg / zů dez / der vns allein ver
henget vnsere werck / vnnd on den wir nichts schaffen
mögen / weiß mich vnd alle die sein begern die barm/
hertzig mitlerin vnd genad erwerberin aller sündi/
gen menschē Maria die můtter aller genadē. Amē

Aangezien dit boekje (Het voetpad naar de eeuwige zaligheid) in 30 hoofdstukken is ingedeeld, heb ik[1] in het kort dit navolgende registertje geordend, zodat eenieder gemakkelijk in een opsomming ervaart hetgeen elk hoofdstuk inhoudt, opdat het vele zoeken de lezer geen ergernis brengt. Daarenboven heb ik het aantal pagina's vermeld waarop eenieder hoofdstuk zonder mankeren gevonden wordt.

Het voorwoord van dit boekje vergelijkt de geestelijke ridderschap met de wereldlijke, met haar uitrusting, wapens en geweren; geeft ook een aanduiding hoe dit vergankelijke leven in verhouding tot de eeuwige zaligheid moet worden beschouwd; en is gedrukt op de eerste pagina.

Het 1e hoofdstuk wijst uit, hoe men geestelijk het paard moet verstaan, dat wij moeten onderwerpen, namelijk dat wij de begeerte van het vlees, de begeerte van de geest, het lichaam en de ziel moeten onderwerpen, alsook de zinnelijkheid van het verstand, opdat wij de eeuwige vreugde bezitten en de helse pijn mogen vermijden.

Het 2e hoofdstuk (waar de drukker zich vergist heeft en het 3e heeft gezet)[2], vertelt welke uitrusting een wereldlijke ridder nodig heeft om stevig op zijn paard te zitten en het aan te sturen. Daardoor leert het, geestelijk het vlees, het lichaam en de zinnelijkheid met geduld en verstand te bezitten en aan te sturen.

Het 3e hoofdstuk geeft ons aanduidingen over hetgeen geestelijk onder het zadel moet worden verstaan, en leert ons hoe wij de deugd der geestelijkheid vervullen en welk nut wij daaruit mogen verkrijgen. Het spreekt ook over het geduld van Christus, dat Hij om onzentwille gehad heeft.

---

[1] Deze opmerking is van de auteur zelf.

[2] Idem.

Ach dem diß buchlin (der fůßpfadt
zů der ewigen seligkeit genant) vn̄
dreissig Capittel geteilt ist/ hab ich
zům kurtzsten diß nochuolgend re
gisterleyn geordent/ das eyn yder
leichtlich erfar in̄ einer sum̄/ was ig
lich Capittel inhalten sey/ vff das/ daß vil sůchen nitt
vertryß bring dem leser/ Dar zů hab ich gesetzt dye
zal der bletter/ ann welchem ein ydes capittel on felen
gefunden wirt.

Die vorred diß büchleins vergleicht die geistlich
ritterschafft der weltlichen/ mit irem gezeug/ wapen
vnd gewere. gibt auch anzeigung wie diß zergengk/
lich leben gegen der ewigen seligkeyt zů achten sey.
vnd ist getrückt am ersten blat.

Das erst Capittel weißt auß wie mann geystlich
versteen soll bei dem̄ pferd/ das wir vnderwerffen sol
len die begird des fleisch der begirde des geystes/ den
leip der selen/ vnd die sinlichkeit der vern ůnfft. Dar
zů wie wir besitzen die ewig freud/ vnnd dye hellisch
pein vermeiden mögen. Am zweyten blat.

Das zweyt Capittel (da der trücker geirt vnnd
das drit gesetzt hat) sagt was gezeucks einem welt/
lichen ritter seyn pferdt fest zů besitzen vnd zů regirē
not sei/ Vnd lert dar durch geistlich das fleysch/ den
leip/ die sinlichkeit mit gedult vnnd vernůfft besitzen
vnd regiren. Am dritten blat.

Das Drit Capittel gibtt vns anzeigunge was
bei dem sattel geistlich zůuersteen sei. Vnnd lert vns
wie wir die tugend der geistlichkeyt erfolgen vn̄ was
nůtz wir dar auß erlangen mögen Sagt auch von d
geduldt christi die er vmb vnsern willen gehabt hat
Am dritten blat.

Het 4e hoofdstuk geeft ons via dit leder, waarmede het zadel gedekt is, het lijden, de pijn en de bittere dood van Jezus Christus, onder behoeder, te verstaan.

Het 5e hoofdstuk leert ons de natuurlijke dood te beschouwen, via het hout waaruit het zadel gehouwen is.

Het 6e hoofdstuk spreekt over de lijm waarmede het hout en leder van het zadel aaneen gekleefd zijn, en wijst ons hoe wij stevig de liefde van God moeten aanhangen en door geen enkele angst, nood, honger, dorst, bedroefenis of wederwaardigheid ons daarvan laten ontdoen of scheiden.

Het 7e hoofdstuk verklaart ons de betekenis van de stijgbeugels en geeft ons te verstaan, dat wij ons verlangen op God de almachtige en niet op de ijdele, wereldlijke dingen moeten richten.

Het 8e hoofdstuk over de halster, leert ons verlangen te hebben naar de verlossing van eeuwige pijnen, en ook naar deugden en vrede en naar het eeuwige leven.

Het 9e hoofdstuk over de gordel, zegt wat een christen gelooft en hoe - zonder op de werken te letten - iemand ook zelf kan bemerken of hij een ware christenmens is of niet.

Het 10e hoofdstuk wijst uit, hoe de deugd van de hoop zijn oorsprong in het geloof heeft en wat hoop is. Daarenboven hoe sommige mensen hoopvol zondigen, en ook hoe wij het loon voor onze goede werken alleen in het eeuwige leven en niet hier op aarde mogen verwachten.

Het 11e hoofdstuk geeft ons een aanduiding om wegens onze zonde een loutere biecht doen, er berouw en leed om te hebben en volkomen boete te bewerkstelligen.

Das fierd Capittel gibt vns zůuersteen/bey dez
leder dar von der sattel gedeckt ist/ dz leidē/ die pein
vnnd den bittern todt christi ihesu vnsers behalters.
Am iiij.blat.

Das funfft Capittel lert vns betrachten den na/
turlichen todt/bey dem holtz dar auß der sattel geha
wen ist. Am vij. blat.

Das sehßt capittel sagt von dez leim da mit das
holtz vnd leder des sattels zů ein verhefft sein/ vnnd
weißt vß wye wir vest anhan zen sollen der lieb got/
tes/ vnd kein angst/ not/ hunger/ türst/ betrübniß od̃
widerwertigkeit/ vns da von entledigen oder scheidē
lassen. Am viij. blat.

Das sibend Capittel ercleret vns beteütung der
stegreiffen/ vnd gibt vns zůuersten/ das wir vnser be
gird zů got dem almechtigen/ vnd nit zů den üppigē
weltlichen dingen setzen sollen. Am jx. blat.

Das acht Capittel von dem balster lert vns be/
gird zů haben vmb die erlösung von ewigen peinen/
auch zů tugenden vnd friden/ vnd zů dem ewigen le
ben. Am x. blat.

Das jx. Capittel von der gurtē/ sagt was crister
glaub/ vnd wie er on die werck zů achten/ auch wie ei
ner selber mercken mög ob er ein rechter cristē mensch
oder nit sey. Am xj. blat.

Das x. Capittel weißt auß wie die tugent der hof
nung iren vrsprung auß dem glauben hab/ vnd was
hoffnung sey/ dar zů wie etlich menschen vff hofnung
sunden/ auch wie wir den lon vnser gůtten werck al/
lein in dem ewigen leben/ vnd nit hie vff erden erfol/
gen mögen. Am xj. blat.

Das xj. Capitel gibt vns anzeigung vmb vnser
sünd ein lauter beicht zů thun/ rew vnd leyt dar über
zu haben/ vnd volkōmē bůß ze wircken. Am xij. blat.

Het 12e hoofdstuk maakt openbaar van welk nut berouw zonder de biecht is, en wat de biecht is. Ook om welke straf een mens bezorgd moet zijn, die niet naar voorschrift van de heilige, christelijke Kerk jaarlijks zijn biecht aflegt en het waardige sacrament niet ontvangt.

Het 13e hoofdstuk spreekt over deemoedigheid, hoe die een behoudster van alle deugd is, net zoals de hovaardigheid een wortel van alle ondeugd en zonde is.

Het 14e hoofdstuk leert ons hoe wij in al onze gedachten, woorden en werken de goddelijke vrees moeten hebben.

Het 15e hoofdstuk vermaant ons in al onze aangelegenheden, gedachten, woorden en werken bescheiden te zijn, ons verre te houden van boze, ijdele aangelegenheden en ons te richten op goede, deugdrijke werken.

Het 16e hoofdstuk geeft ons te verstaan, dat voor de geestelijke ridder niet alleen de deugd nodig is welke in bovenstaande hoofdstukken onderwezen is, doch ook is nodig het hierna geschrevene te gebruiken en te beoefenen.

Het 17e hoofdstuk leert ons, door voorzichtigheid in onze achterliggende tijd en leven, om ook toekomstig dingen, zoals de natuurlijke dood, het Jongste Oordeel, de pijn der hel en de vreugde van het eeuwige leven te beschouwen.

Het 18e hoofdstuk onderwijst ons rechtvaardig te zijn jegens God en onze naasten, niemand het zijne te ontnemen, en straf voor de overtreders daarvan.

Het 19e hoofdstuk geeft ons onderricht, in alle dingen maat te houden, met name met eten en drinken. Ook welke schade voor ziel en lichaam daarvan ontstaan.

Het 20e hoofdstuk leert ons in tegenwerkende dingen sterkte van het gemoed en verstand te gebruiken, en de onkuisheid te weerstaan.

 a iij.

Het 21e hoofdstuk vermaant ons hoe wij met grote smart en geween in deze wereld geboren worden, en hoe wij een louter, rein leven voeren, onze uiterlijke vijf zintuigen behoeden en de tijd van ons verscheiden moeten beschouwen.

Het 22e hoofdstuk vertelt ons over de acht zaligheden, en onderricht ons jegens onze naasten barmhartigheid, zachtmoedigheid, vreedzaamheid, overgave aan geduld, hongeren en dorsten naar de gerechtigheid, wenen om onze zonden en het bezitten van een rein hart.

Het 23e hoofdstuk geeft ons te verstaan hoe wij twee personen, te weten God en onze naaste christenmens, verschuldigd zijn om ons aan de Tien Geboden te houden.

Het 24e hoofdstuk zegt hoe wij God, onze Schepper en behouder, zonder louterheid van het hart niet kunnen zien; en hoe het afwijzen van de louterheid van het hart, van de gedachten en het geweten, de verleiding en het bedrog vormt van onze vijand, van de boze geest.

Het 25e hoofdstuk onderwijst ons hoe wij met de zeven gaven van de Heilige Geest in de doop getekend worden, opdat men ons daardoor en door het geloof moge erkennen als een Jood of als een heiden.

Het 26e hoofdstuk (waar de drukker zich vergist heeft en '27' gezet heeft)[3] herinnert ons aan het 9e hoofdstuk en hoe wij met vast geloof en goede werken onze vijand, de duivel, moeten weerstaan.

Het 27e hoofdstuk onderricht ons hoe goed en vruchtbaar het woord van God is, vermaant ons nadrukkelijk om met vlijt en ernst de preek te horen, en vertelt ook over nut en beloning voor diegenen die gaarne en

[3] Deze opmerking is van de auteur zelf.

Das xxj. Capittel ermant vns wie wir mit groſ
ſem ſchmertzē vnd weinen in diß welt geborn werden
vnd wie wir ein lauter rein leben füren/ vnd vnſer üſ
ſerlichen funff ſiñ bewaren/ vnnd die zeyt vnſers hin
ſcheidens bertrachten ſollen. Am xx. blat.
Das xxij. Capittel ſagt vns von den acht ſelig/
keiten/ vnd lert vns gegen vnſern nehſten barmher
tzig/ ſenftmutig/ fridſam/ gedultig willig/ hungern
vnd türſten nach der gerechtigkeit/ weinen vmb vn/
ſer ſund/ vnd eins reinen hertz en ſein. Am xxj. blat.
Das xxiij. Capitel gibt vns zůuerſteen wye wir
zweien perſonen/ das iſt got vnd vnſerm nehſten cri
ſten menſchen ſchuldig ſein die zehen gebot zů halten
Am xxj. blat.
Das xxiiij. Capitel ſagt wie wir got vnſern ſchö
pfer vnd behalter on lauterkeyt des hertzen nit ſehen
mögen. Vnd wie die lauterkeit des hertzen/ der ge/
dencken vnnd contientz abweiſen iſt die verſůchung
vnnd betriegung vnſers veindes des böſen geyſtes.
Am xxj. blat.
Das xxv. Capittel vnderweißt vns wye wir mit
den ſiben gaben des heiligen geiſtes in dem tauff ge/
zeichet werden/ vff das man vns dar durch/ vñ durch
den gl auben erkennen möge für eynen Juden oder
heyden. Am xxij. blat.
Das xxvj. Capittel (da der trůcker geirt vnnd
xxvij. geſetzt hat) herinnert vns des neunden capit
tels Vnd wye wir mit veſtem glauben vnnd gůtten
wercken vnſerm veynd dem teufel widerſteen ſollen.
Am xxij. blat.
Das xxvij. Capittel gibt vns vnderrachtunge
wie gůt vnd fruchtbar das gots wort ſey/ vnd ermāt
vns emſigklich mit fleiß vnnd ernſt predig zů hören/
erzelt auch nůtz vnd belonung deren\ die gern vnnd

gewillig het woord van God en het priesterdom eren.

Het 28e hoofdstuk openbaart ons hoe ons aandachtige gebed zo hevig onze vijand, de vertegenwoordiger van de hel, verwondt en verdrijft, zoals de misdadiger aan het kruis hem met korte woorden verdreef, toen hij zei: Heer, wanneer Gij in Uw rijk komt, gedenk mij dan.

Het 29e hoofdstuk leert ons het leven van de lieve heiligen te beschouwen, met name het leven van Christus, onze behoeder, en hoe al Zijn werken ons tot een voorbeeld gesteld zijn, opdat wij ook aldus doen en Zijn voetstappen zullen drukken.

Het 30e en laatste hoofdstuk vermaant ons de eeuwigheid te beschouwen, die de mens moet bezitten in onuitsprekelijke vreugde of in gruwelijke, oneindige pijn.

Een korte slotrede van dit boekje, waarin gemeld wordt welk nut daaruit moge ontstaan voor een mens die het met vlijt leert en zijn woorden door de werken doet volgen.

Hier eindigt het registertje en volgt het voorwoord van dit boekje.[4]

[4] De opmerking is van de auteur zelf.

mit willen das gots wort vnd die priesterschafft eren
Am xxij.blat.

Das xxviij. Capittel offenbart vns wie vnser an
dechtig gebet so beftigklich letzen vnd vertreiben ist
vnsern veindt der hellen verweser\ als in vertrib mit
kurtzen worten der schecher am creutze / da er sprach/
herre wann du kumbst in dein reych so gedenck meyn
Am xxiij.blat.

Das xxjx. Capittel lert vns betrachtē der lieben
heiligen leben Vnd sunderlich dz leben christi vnsers
behalters Vnd wie all sein werck vns zů einem bey/
zeichen beschehen sein/ das wir auch also thůn/ vnnd
seinen fůßstapffen nach geen sollen. Am xxiij. blat.

Das xxx. vnd lest Capittel Ermant vns zů be/
trachten die ewigkeit/ welch der mensch besitzen můß
in on vßsprechlicher freud oder in greußlicher on ent/
licher pein. Am xxiiij. blat.

Ein kurtze beschloß red diß büchleins dar inn ge/
melt wirt was nütz eynem menschen dar vß entsteen
mög der es mit fleiß erlernt vnnd seynen worten mit
den wercken folgung thůt.

Hie endet sich das registerlein vnd volget nach
die vorred diß büchleins.

Die sturmglock du zieg du auch an
Oder den kempff degen mustu han.

Bij het voorwoord van dit boekje,

waarin de geestelijke ridderschap met de wereldlijke wordt vergeleken, alsook hoe dit vergankelijke leven op het eeuwige gelijkt.

Zoals de heilige Job zegt, is derhalve het leven van de mens niet anders dan een ridderschap hier op aarde. Want op gelijke wijze als een ridder in korte tijd de bewapening van zijn ridderschap in orde maakt en zijn vijanden weerstaat, en zegeviert en overwint en daarbij in zijn ganse leven door allen meniglijk geëerd en verheven wordt op deze aarde, alzo zou iedere mens die steeds vecht en strijdt tegen zijn geestelijke vijand, de boze geest, zijn eigen vlees en de wereld, verheven en geëerd worden door de hemelse koning en almachtige God met alle hemelse legers gedurende een kleine tijd van zijn huidige leven dat vooral kort is, vergeleken met het eeuwige leven. Want op gelijke wijze als een uur kan worden afgezet tegen duizend jaren, alzo is het leven van de mens hier in dit jammerdal af te zetten tegen het eeuwige leven. En zou de mens bovenmate oud worden en geleefd hebben vanaf het begin van de wereld tot aan deze huidige tijd, en leefde hij tot aan de Jongste Dag, dan zou toch een dergelijke tijd een kort iets zijn, afgezet tegen de eeuwige tijd die iedere mens zou bezitten in onuitsprekelijke vreugde of pijn. Derhalve spreekt de bovengenoemde Job op een andere plek aldus: De dagen van de mens zijn kort. In zulk een

Dye vorrede diſz büchleins/ in welcher die geyſtlich ritterſchafft/ der weltlichen vgli chē wirt/ auch wie diß zergēcklich lebē gleychet der ewigen ſelikeit.

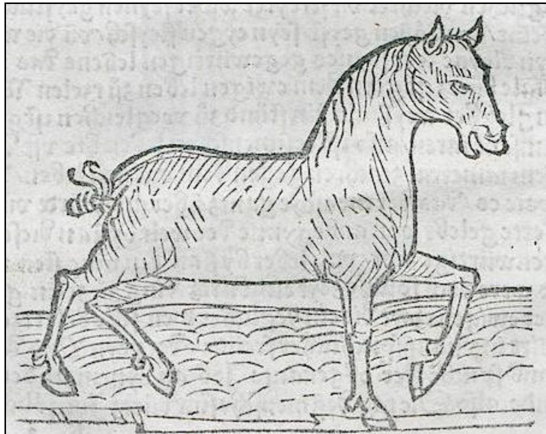

Em nach als do ſpri-
cht der heilig Job/ ſo iſt des men Job.
ſchen leben nit anders dan ein rit
terſchafft hie vff erden. wann in
gleicherweiß/ als eyn ritter in kur
tzer zeit der bewerung ſeyner rit
terſchafft beſteet/ vnd ſeynen veinden wyderſteet vnd
angeſyget vnd vberwyndet/ darnoch in allem ſynez
leben von aller mengklich geeret vnd erhöhet würt
hye vff dießer erden Alſo würt ein yeglicher menſch er
höhet vnd geeret von dem hymliſchen köng vn d al/
mechtigen got mit allem hymliſchen here/ der do flei
ſiglichen viechtet vñ ſtreytet wider ſeynen geyſtlichen Triplex inimicus -
veint/ den bößen geyſt/ ſeyn eygen fleyſch/ vñ die welt Diabolus
eyn kleyne zeyt ſeynes gegewürtigen lebens das tzů Caro
male kürtz iſt geyn dem ewigen leben zů tzelen Wañ Mundus.
in gleicher weyß/ als ein ſtůnd zů vergleichen iſt gein
taůſent iaren/ alſo iſt deß menſchen leben hie vff dye/
ßem iamertal zeachten gegen dem ewigen leben/ Vñ
were es/ das der menſche gantz über alt würde vnnd
hette gelebt von anbegynne der welt byß an dieſe ge
genwürtige zeyt/ vnd lebet byß an den iüngſten tag
ſo were doch ſöliche zeyt ein kurtz ding zů zelen gein
der ewigen tzeyt die ein yeglicher menſche beſytzenn
wirt in vnaußſprechlicher freüde oder peyn Vnd dar/
umb ſpricht der obgenante Job an eynem anderen Job.
ende. alſo Die tag deß menſche ſint kürtz Inn ſölicher

b i

korte tijd moeten wij ridderlijk strijden, naar de raad van de apostel, willen wij gekroond worden, en moeten wij de werken der duisternissen afwerpen en aangekleed worden met het wapen van het licht. Dat zijn deugden, die wij vlijtig tot ons moeten nemen, opdat wij daarmede onze bovengenoemde vijanden mogen weerstaan, die ons dagelijks zonder ophouden heftig aanvechten met zulke geestelijke wapenen. Want op gelijke wijze als de wereldlijke ridder zich tegen zijn vijanden verweert door de wereldlijke wapenen, alzo moet eenieder, zij hij geestelijk of wereldlijk, zich behelpen door de bescherming der geestelijke wapenen, dat wil zeggen, door deugd, die wij eigenlijk verstaan en bemerken mogen onder het wapen en het gereedschap dat behoort tot een wereldlijke ridder.

Het 1e hoofdstuk, over het paard.

kurtzen rzeyt ſöllen wir ritterlichen ſtreyten/nach dē
rat deß apoſteln/wöllen wir anders gekröner werdē
vnd ſöllen abwerffen die wercke der finſternüße vnd
angethan werden mit dem wappen deß liechtes das
ſynt tügende/die wir ſöllen fleyſſiglich an vns nemē
das wir mit dem ſelben widerſteen mögen vnſeren
obgnāten veynden/die vnß teglich on vnderlaß heff
tigklichen anfechten/mit ſöllichen geyſtlichen wap/
pen Wann in gleycherweyß/alſo der weltlich ritter
ſich ſeyner veynde erweret durch die weltliche wapen
alſo müſſen ſich/er ſey geyſtlich oder weltlich behelfē
durch die beſchyrmüng der geyſtlichen wapenn/das
iſt/durch tügent/die wir eygentlichen verſteen vnd
vermercken mögen bey dem wapen vnd der gereyt/
ſchafft die do gehören zü eynem weltlichen ritter.

Das erſt Capittel von dē pferd

Ten eerste hoort bij het paard waar de ridder machtig op moet zitten - zo is ons te verstaan gegeven - ons eigen lichaam en lijf, dat wij dan machtig bezitten. Want wij onderwerpen de begeerte van het vlees aan de begeerte van de geest; van het lichaam aan die van de ziel, en de zinnelijkheid aan die van het verstand. Want wanneer de ziel onderworpen is aan het lichaam, de geest aan het vlees en het verstand aan de zinnelijkheid, dan is het net alsof het paard macht heeft over de ridder en hem tegen zijn wil naar de macht van zijn vijanden droeg. En op gelijke wijze zou het ook zo moeten worden verstaan, alsof het paard op de ridder zou rijden, wat toch een gans wonderlijk iets zou zijn om te zien. Doch helaas is gemeenlijk eenieder in de ganse wereld de ridder die aan het paard onderworpen is, in die zin, dat eenieder meer leeft naar zijn lichamelijke lust en begeerte van het vlees, dan naar die van de geest of van de ziel. Daarover schrijft de apostel aldus: Gij moet wandelen in de geest en moet de begeerte van het vlees niet volbrengen. Want wanneer gij leeft naar het vlees, sterft gij; doch naar de geest, dan leeft gij. Hij wilde dus zeggen: eeuwig. Terwijl het toch gans onmogelijk is dat de mens die altijd leeft in wellust van zijn lichaam en begeerte van het vlees, het eeuwige leven kan bezitten, zodat hij twee hemelrijken heeft, hetgeen toch van geen enkele mens beschreven staat. Het zou dan zaak zijn, dat iemand de ganse Schrift overleest. Want alle mensen vanaf het begin der wereld die aan God de Heer hebben welgevallen en thans mede het eeuwige leven bezitten, zijn het ingegaan zijn door bedroefenis, wederwaardigheid en lijden en overwinning van het vlees. Daarom zegt de Schrift dat wij door veel bedroefenis het rijk Gods in moeten gaan en niet door rijkdom en troost van deze wereld.

Zů dem erſten/bey dem pferd das der rit
ter gewaltigklichen ſoll beſyttzen /iſt
vnß zů verſteen geben vnſer eygen flei
ſch vnd leip/das wir dann geweltigkli
chen beſyttzen Wann wir vnderwerffē
die begierde deß fleyſches der begierde
deß geyſtes/den leib der ſelen vnd die ſynnlichkeyt d
vernünfft Wañ warumb Wenn die ſele vndergewor
fen iſt dem leyb/der geyſt dē fleiſch/vñ die vernünfft
der ſynnlichkeit/das iſt eben alſo wer es dz das pfert
deß ritters gewaltig were vnd yn wider ſeynen willē
trüge in die gewalt ſeyner veynde/vnd were auch gli
cherweyß zů verſteen alſo/were es dz das pfert vff dē
ritter ritte/das doch gar ein wünderlich ding wer zů
ſehen/Doch leyder ſo iſt gemeynlich yederman in der
gantzen werld der ritter vnderworffen dem pferde in
dem das yederman mee lebt noch leiplicher lůſt vnd
begyrde des fleyſches dann deß geyſtes oder der ſelen
So von ſchreibet der apoſtel alſo Jr ſóllent wande/
len in dem geyſt vnd ſóllent die begyrd deß fleyſches
nit vollbringen Dann iſt es das ir leben noch dem
fleiſch ſo ſterbent ir/aber noch dem geyſt ſo lebent ir
alſo wolt er ſprechen ewiglich Wann es doch gar vn/
móglich iſt/dz der menſch/der allerzeit lebet in wol
lůſt ſeynes leybes vnd begyrd des fleyſches/beſytzen
móge das ewig leben/alſo das er tzwey hymelreich
habe das doch von keynem menſchen beſchriben ſteet
vnd were es ſach/das eyner die gantze geſchrifft vber
leße Wann alle menſchen von anbegynne der werlde
die gott dem herren haben wol gefallen/vnd ytzůndt
mit eyn beſytzent das ewig lebē/in gegāgē ſynt durch
betrübnüß/widwertigkeit/vñ leydūg vñ vberwin/
dūg deß fleyſches/vñ darūb ſo ſpricht die ſchrifft dz
wir durch vil betrůbnüß müſſē geē in dz reich gottes
vnnd nit durch reychtůmb vnd troſt dyeßer werlde

Daarover zegt onze Heer: Wee u, rijken, die hier hun troost hebben. Want de mensen die hun troost alleen vestigen op het tijdelijke goed, zullen zonder enige twijfel beroofd worden van de eeuwige en hemelse troost. Daarover zegt St.-Gregorius, dat op de tijdelijke vreugden en wellusten eeuwige bedroefenis en wenen volgen. Want niemand kan zich hier volkomen verheugen in deze wereld, en aldaar, dat wil zeggen in de toekomstige tijd, zich eeuwig verheugen met Christus onze Heer. Iedere mens die zich eeuwig wil verheugen, moet de vreugde van deze wereld ontvlieden, de vreugde of begeerte van zijn eigen vlees afwerpen en ingaan door de poorten. Dat wil zeggen, door de geboden van Gods, zonder dewelke niemand behouden kan worden. Want wil je ingaan, zegt de Heer, houd je dan aan de geboden. En daarom wee alle mensen, die in deze tijd zo wezenlijk leven tegen de geboden van God en tegen hun eigen geweten. Want voor zulke mensen zou het beter zijn wanneer zij nimmer geboren waren, omdat zij dergelijke korte vreugden en wellusten hebben uitverkoren en dan nog de eeuwige en onbeschrijfelijk grote pijn van de hel en eeuwige verdoemenis moeten lijden. Alzo zijn alle rovers, woekeraars, echtbrekers, onkuisen, ongehoorzamen, hovaardigen, afgunstigen en vreters en degenen die in een geestelijke staat en wezen zijn en hun orde niet houden, allen willekeurig in de hemel. En waarom? Zij komen daar zeer zelden. Zulke mensen zitten niet echt geestelijk op hun paarden en zijn ze niet machtig. Het paard heeft namelijk macht over hen, en zij voeren het in deze tijd in de handen van hun vijanden. Dat wil zeggen, in de macht van de boze geest door het volgen van zijn raad, ver-

Do von spricht vnser herre Wee eüch reichen die do
alhie haben iren troste Wann die menschen die iren
trost all eyn settzen ynn das tzeyttliche gůt/ die wer/
den on allen tzwiffell beraübet deß ewigen vnd hym
lischen trostes Do von spricht sanctus Gregorius
das den tzeytlichen freüden vnd wollüsten nachuol/
gend ewige betrübnüß vnd weynen Wann nyemādt
sich volkomelich hie erfreüwen mag in dießer werlde
vnd dort/ das ist in der zůkünfftigen tzeyt sich ewig/
lich freüwen mit cristo vnserm herren Vnd eyn yegli
cher mensch der sich ewiglich wil frauwen/ der sol flye
hen die freüde dyeßer werlde vnd abwerffen die freüde
oder begyerde seynes eygen fleysches vnd sol ingeen
durch die pforten/ das ist durch die gebott gottes on
die nyemandt mag behalten werden Wann wilt du
yngeen spricht der herre so halt die gebott/ vnd dar/
umb Wee allen menschenn die ynn dyeßer tzeyt also
lebenn wyssentlichen wyder die gebott gottes vnnd
wyder yre eygene gewyssen Wann sölichen menschen
were weger sye weren nye geborenn worden/ vmb deß
willenn das sye sölichenn kürtzen freüden vnnd wol
lüsten yn außerwelent vnnd darnoch ewigklichenn
die vnbetrachtliche große peyn der hellen vnnd ewi
ge verdampnuß darumb müssen leydenn Also synt
alle reüber/ wůcherer/ eebrecher/ vnkeuscher/ vnge/
horsamen/ hoffertigenn/ neydigenn/ vnd freßer vnd
die do synt ynn geystlichem stat vnnd weßenn vnnd
yren ordenn nit halten die synt alle willkörer in dem
hymmel Wann warumb/ sye kommen gar selten dar
vnnd söliche menschen yre pferde geystlichenn recht
nit besyttzen vnnd gewaltig seyn. Sůnderbar das
pferdt ist ir geweltig vnnd ist sie füren in dyeßer zeyt
in die hende yrer veynde/ das ist ynn die gewalt deß
bößen geystes durch die volgůnge seynes rattes ver/

-zoeking en inblazing in de zonde, en daarenboven in de eeuwige dood. Zij berijden ook niet het paard, doch het paard berijdt hen. Derhalve zijn zulke mensen niet echt geestelijke ridders van onze Heer Jezus Christus, en worden ook niet door hem gekroond, doch zij zijn ridders van de boze geest, die hun uiteindelijk een loon geeft dat dan aan zulke liefhebbers van hun lichaam en de wereld toegenegen is.

Het 2e hoofdstuk, hoe de geestelijke ridder te paard zit.

Wanneer de mens die zich wil verbeteren, zijn paard - dat wil zeggen zijn vlees en zijn lichaam of zinnelijkheid - machtig wil bezitten, heeft hij het nodig dat hij voor alles drie geestelijke gereedschappen tot zich neemt, die ons te verstaan worden gegeven door drie dingen waarmede de wereldlijke ridder machtig op het paard zit. Ten eerste moet hij een zadel hebben, wil hij stevig zitten, want zonder het zadel kon hij zeer gemakkelijk van het paard worden geworpen of gestoten. Daarna moet hij twee sporen hebben, waarmede hij het paard voortdrijft. Ten derde moet hij een teugel hebben, waarmede hij het paard kan inhouden wanneer het te zeer of te snel zou willen lopen, en ook opdat hij het daarmede dwingt de weg van zijn wil te gaan. En mocht de zaak zo zijn, dat hem dit ene ontbreekt, dan zou hij niet ridderlijk op zijn paard kunnen zitten en naar zijn wil. Door middel van het zadel kunnen wij de deugd van de geduldigheid bemerken. Door middel van de sporen het boetvaardig leven of de penitentie. Door middel van de teugel de bescheidenheid die een houder is van alle deugd.

suchung vnd inblosung inn die sünde vnd darnoch
inn den ewigen todt Sie reiten auch nit das pferdt
sunder das pfert reytet sie/ vnd darumb so sint sölche
menschen nit recht geistlich rytter vnsers herren iesu
cristi/ vnd werdent auch nit von im gekrönet/sunder
sie synt ritter des bößen geystes der yn zů letzst gibt
söllichen lon/ der dann söllichen liebhabern irß leyb/
bes vnd der welt zů geneygt ist.

Das ~~Dritt~~ Ca. wie d geistlich ritter das pfert besitzet.

ABer das d mensch d sich bessern wil sein pfert
das ist sein fleisch vn sein leip oder synnlich/
keit geweltiglichen besitzen möge/so thůt
im not dz er an sich neme vor allen dingen drei gey/
stlich gerütschafft die vns zů uersteben geben werden
bey dreyen dingen do mit der weltlich ritter dz pfert
gewaltiglichen besitzet. Czum erstē so můß er ha/
ben einen sattel/sol er anders fest sitzen/ wann on dē
sattel möcht er gar leichtigklichen von dem pferd ge
worffen oder gestoßen werden Darnach sol er haben
zwen sporn do mit er das pfert fürbaß treyber. zů drit
ten so můß er haben einen zaum do mit er das pferdt
hindersich habe/ob es zů sere oder zů vast wolt lauffen
vnd auch das er es do mit zwinge zů gehen den weg
seines willens/vnd were es sach dz im dießer eines ge
brech/so möchte er sein pferdt nit ritterlichē besytzē
vnd nach seinem willen. Bey dem sattel mögē wir
mercken die tugēt der gedültigkeit. Bey den sporn
das bůßuertig leben oder penitentz Bey dem zaum
die bescheydēheit die do ist ein behelterin aller tugēt

Het 3e hoofdstuk, over het zadel.

Het duidt datgene aan wat geestelijk onder het zadel verstaan moet worden, leert ons hoe wij de deugd der geduldigheid bereiken en welk nut wij daaruit kunnen verkrijgen. Het spreekt ook over het geduld van Christus, dat hij om onzentwille in Zijn leven gehad heeft.

Ten eerste kan men onder het zadel de deugd van de geduldigheid verstaan. Want op gelijke wijze als de mens op het zadel op het paard zit, zo bezitten wij onszelf ook machtig met de geduldigheid. Daarover zegt de Heer in het evangelie: In uw geduldigheid zult ge uw ziel bezitten. Daarover zegt de wijze man, dat de geduldige man sterker is dan iemand die met geweld steden en vestingen vernietigt, want het is een veel heftiger en ridderlijker ding dat de mens zichzelf zo overwint, dat hij handelt tegen zijn eigen wil en streeft te-

Das iij Ca. von dem ſattel.

gibt anzeigung was bey dem ſattel geyſtlich zůuerſten ſey/ vnd lert vns wie wir die tugent der gedultigkeit erfolgen/ vñ was nutz wir darauß erlangen mögen. Sagt auch von der gedult Chriſti die er vmb vnſern willen inn ſeinem leiden gehabt hat.

Je tugent der getültigkeit mag mann des erſten bey dem ſattel verſteen Wañ zů gleicher weyß als der menſch vff dem ſattel beſitzt das pferd/ alſo ſint wir vns ſelber geweltigklich beſitzen mit der gedultigkeit Vnd do von ſpricht der herre in dem ewangelio Jñ ewer gedultigkeit werdent ir beſitzen ewer ſelen. Do von ſpricht der weißman/ das der getultig man ſtercker ſei dann eyner der do zerbricht mit gewalde ſtedt vnd veſten/ wañ es vil ein hefftiger vnd ritterlicher ding iſt das ſich der menſch ſelber überwind/ alſo das er thůt wider ſeinen eigen willen/ vnd ſtreb wi

gen zijn eigen aard. waarvan hij dan toch eigenlijk niets anders heeft dan de neiging en ongeduldigheid en het nagaan van degenen die ons kwaad doen of wederwaardigheid toevoegen. Zulk een wederwaardigheid geschiedt op vijfvoudige wijze. Ten eerste aan het lichaam, ten tweede aan de reputatie, ten derde aan het tijdelijke goed, ten vierde aan zijn vrienden, ten vijfde aan de bedroefdheid van het gemoed, die de mens ondertussen op menigerlei wijze verkrijgt. Zulk een bedroefenis om de wederwaardigheid moet de mens met grote vlijt uitdrijven, want daaruit komt ten eerste de toorn voort, daarna de haat, en daarna komt de wraak. Wanneer daarom de bedroefenis, die een wortel is van deze drie zonden tot iemands nijd en wraak, zou werden afgesneden, zouden zulke zonden en de ongeduldigheid moeten wijken, op gelijke wijze als wanneer men een boom aan de wortel beschadigt. Dan worden de stam, de takken en ook de vruchten beschadigd. Daarom moeten wij een voorbeeld nemen aan onze Heer Jezus Christus, die grote pijn lijdt aan Zijn lichaam, met stoten, slaan, bespuwen, met geselen, met kronen. En toen Hij met handen en met voeten aan het kruis was genageld, heeft Hij niet gevloekt of geschimpt, doch Hij heeft met grote geduldigheid en vlijt Zijn hemelse Vader getrouwelijk gebeden voor Zijn vijanden en degenen die hem daar pijnigden. Hij is met woorden naar zijn reputatie besmeurd, bespot en beschimpt geworden. Toen heeft Hij gezwegen in grote geduldigheid als een schaapje voor degene die het doodt. Aldus is hij ook geweest toen men Hem zijn kleren heeft uitgetrokken en Zijn uitverkoren moeder Maria en zijn leerlingen om Zijnentwege beschimpt werden, tot voorbeeld aan onze, arme zondaars. opdat wij van Hem zouden leren

der sein eygen natur/ do von er dan/ doch eigentliche
nicht anders hat dan die neigung vnnd vngedultig/
keit/ vnd noch geen den/ die vns übels thünt oder wi/
derwirtigkeit zü fügent. Sollich widerwirtigkeyt
geschicht in funfferley weiß. zü dem ersten an dem leib
zü dem andern an dem leumbd. zü dem dritten an dez
zeitlichen güt. zü dem fierden an seinen freunden. zu dez
funften die betrübung des gemüts/ das vnderweylē
den menschen zü handen geedt in mancherhand weiß
Söllich betrübnuß vmb die widerwirtigkeit soll der
mensch mit grossem fleiß auß schlagen/ wann da auß
geet zum ersten der zorn. dar nach der haß. vnnd dar
nach geet dan die rach Vnd darumb wan die betrüb
nis/ die do ist ein wurtzel diesser dreier sund/ zü eines
neides vnd rach ab geschniden wurden/ so musten sol
lich sund vnd die vngedultigkeit weichen/ geleicher
weiß als wan man eynen baum verseret an der wur/
tzeln/ so wirt der stam/ die eest vñ auch die frucht ver
seret. des sollen wir ein beizeychen nemmen ann vn/
serm herren Jhesu christo/ der do groß pein leid ann
seinem leib/ mit stossen/ schlahen/ verspewen/ mit gei
seln/ mit krönen/ vnd do er mit henden vnd mit fus/
sen an das creutz genagelt ward/ da hat er nit geflü
cht oder gescholten/ sunder er hat mit grosser gedul/
tigkeit vnd fleiß seinen hymelischen vatter getrülich
gebetten vor sein veinde/ vnd die in do peinigten/ do
er ist mit worten an seinem leumut verschmecht/ ver
spot vnd gescholten worden/ da hat er geschwigen in
grosser gedultigkeit als eyn schefleín/ vor dem der es
dören ist/ also ist er auch gewest da man im sein kley/
der auß gezogē hat/ vñ sein ausserwelt mutter maria
vñ sein iünger vō seinē wegē geschmecht wurdē vns
armē sündern zü einē exēpel/ dz wir vō im lernē söltē

om bij al zulke wederwaardigheden geduldig te zijn en niet alleen te vergeven. Doch wij moeten getrouwelijk voor diegenen bidden, die ons wederwaardigheden toevoegen, want zulke mensen zijn ons als gereedschap gegeven opdat ons de kroon van de vreugde van het eeuwige leven gesmeed en bereid wordt. En de grote pijn die wij in de hel of in het vagevuur zouden moeten lijden, zal ons met zulk een geduldigheid van onze vijanden scheiden. Gedenk daarom, jij arme zondaar, die God, jouw Schepper en Heer, dikwijls en menigmaal ontelbaar met menige grote en zware zonden vertoornd hebt, dat Onze-Lieve-Heer Jezus Christus, die God en mens was, die nimmer zonden gedaan heeft naar Zijn menselijke aard, zulk een grote wederwaardigheid zo geduldig geleden heeft omwille van jouw zonde, dat jij ook, om aflaat voor je zonden en pijnen om de zonde, een kleine, korte tijd een weinig lijdt om de vreugde van het eeuwige leven. Aangezien Hij toch in ellende is gekomen en een harde, bittere dood om onzentwille geleden heeft, volg Hem na in geduldigheid, deemoedigheid en in broederlijke liefde, zonder dewelke niemand tot het eeuwige leven kan komen.

Het 4e hoofdstuk, hoe het zadel van de geduldigheid uit drie dingen gemaakt moet worden.

Dit zadel der geduldigheid moet uit drie dingen gemaakt worden, naar de eigenschap van het zadel van de wereldlijke ridder. Het wordt eigenlijk uit drie dingen gemaakt, namelijk uit leder, hout en lijm.

Over het lijden van Christus.

Inn allen sölchen widerwertigen dingen gedultigk
zü sein vnd nit allein vertzihen / sünderlich wir söll
getreulich vor die bitten die vns widerwertigkeit thūn
wann sölich menschen sint vns geben gereitschafft do
mit vns die krone der freuden des ewigen lebens ge/
schmidet vnd bereit wirt / vnd große peyn die wir müs
sten in der helle oder im fegfeüer leyden / witt vns mit
sölcher gedultigkeit gen vnsern feinden abgeteyler/
Vnd darumb gedencke du armer sünder der du gott
deynen schöpffer vnd herren mit manchen großen vñ
schweren sunden ertzöznet hast dick vil vñ manig mal
vnzalichen / das vnser lieber herre Jhesus Christus
war got vnd mensch der do nye keyn sünde gethā hat
nach seiner menschlichen natuer / sölliche große wider
wertigkeit so gedültigklich gelitten hat vmb deyner
sünd willen das du auch vmb ablas deiner sündē vñ
peynen vmb die sünde ein wenig leydest ein kleyne
kürtze zeit vmb die freude deß ewigen lebens / wañ er
doch inn dz elend kommen ist vnd einen scharpfen bit
tern todt vmb vnsern willen geliden hat ime nach
zü volgen / vñ gedültigkeit / demütigkeit / vnd in brü
derlicher liebe / on die nymāt kōmē mag zu ewigē lebē

Das. iiij. Ca. wie der sattel der gedultigkeit sol gemacht werden von dreyen dingen.

Dieser sattel der gedültigkeit sol gemachet werden von dreyen dingen nach der eygent
schafft des sattels des weltlichen ritters / der
eygērlich vō dreien dnigen wirt gemacht das ist aüß
leder holtz vnd leym.

Von dem leiden cristi.

Onder het leder dat gemaakt is van een huid van een dood vee en dor is, kunnen wij het lijden, de pijn en de bittere dood van onze Heer Jezus Christus bemerken en verstaan, die zich uit grote deemoedigheid in de psalm vergelijkt met een vee, wanneer hij zegt: Ik ben bij U geworden als het vee en ik ben altijd bij U. Want hetgeen men het vee oplegt, dat draagt het in gehoorzaamheid zonder gemor. Aldus heeft Onze-Lieve-Heer Jezus Christus gedaan. Die is gehoorzaam geweest aan Zijn hemelse Vader tot in de dood aan het kruis. Alzo zegt de apostel: Alzo moeten ook wij doen, de Heer gehoorzaam zijn in al Zijn geboden, zodat wij die gans behouden en aan alle volkeren brengen. Want wanneer de mens er eentje breekt en overtreedt, is hij in alle schuldig geworden. Zijn huid en heilige lichaam zijn aldus dor geweest aan het heilige kruis, door vergieting van Zijn kostbare, rozekleurige bloed, zodat er geen vochtigheid in is gebleven, zodat hij gelijk is geworden aan een dorre schaal van een noot waarin geen vochtigheid is van grote liefde en vriendschap die Hij voor ons arme zondaars gehad heeft. Zo heeft Hij gans Zijn heilige bloed vergoten als het water en heeft al Zijn ledematen laten uitstrekken, uit elkander trekken en spannen, op gelijke wijze als men het leder en de zijden op de harp spant, zodat men al Zijn ribben en ledematen geteld kon hebben. Waar is echter een mens die gans en volkomen Zijn grote, bittere pijn en marteling zou willen beschouwen? Men moet bezorgd zijn, dat men zeer weinig van dergelijke mensen vindt. Want eenieder bekommert zich meer om hoe hij grote rijkdom en eer kan verkrijgen, dan dat hij het lijden van onze Heer beschouwt. Daarom

Bey dem leder das do ist gemacht vß eyner hewt ey/
nes dotten vycheß vnnd ist dürre/mögen wir mer/
cken vnd versteen das leyden/die peyn vnnd den bit
teren todt vnsers herren Jhesu Cristi/der sich auß
grosser demutigkeyt ynn dem psalter gleychet einem
vyhe do er spricht/ich byn bey dir worden als das vy/
he vnnd ich alletzeit mitt dir Wann was man dem
vyehe vff leget das dregt es in gehorsam one mürme
lünge Also hat gethan vnßer lieber herre Jhesus Cri
stus der ist gehorsam gewesen seynem hymmelischen
vatter byß in den todt des creützes. Also spricht der
Apostel Also söllent wir auch thün/ dem herren ge/
horßam seyn in allen seinenn gebottenn das wir die
gentzlich behalten vnnd alle vollenbringen/ Dann
wann der mensch eyns bricht vnd vberdritt so ist er in
allen schuldig worden/seyne haut vnnd heliger leyb
ist also dürre gewest an dē heylige crütz durch vergys
sung seynes kostbarlichen roßen farbē blütes das eyn
füchtikeit dar in nit blibē ist / also dz er gleych ist wor
den eyner dürren schalen von eyner nüß do keyn feüch
tigkeit ynne ist von großer liebe vnnd freüntschafft
die er zü vns armen sündernn hat gehabt/so hat er
gentzlich auß gegossen seyn heyliges blüet als das
wasser/vnnd hat im laßen zürstreckenn auß eynand
zyehen vnnd spannen alle seyne glyeder in gleycher
weyße als man spannet das leder vnd die seytten vff
die harpffen/also das man im möcht getzalt han all
seyne ripp vnnd glyeder Wo ist aber eyn mensche der
do möchte gentzlich vnnd volkömmenlichen betrach
tenn seyne große bytter peynn vnnd martell / es ist
tzü besorgenn das man gar wenig söllicher menschē
vynde Wañ eyn yeglicher sich meer bekümmert wie
er möge groß reychtüm vnd ere bekōmen / dann das
er betrachte das leyden vnßers herrenn. Darumb

spreekt een beroemde leraar aldus: O, mens, werp zulk een tijdelijk gevaar[5] van je af en geef je over aan de beschouwing van het lijden van je Schepper. En zie aan met je innerlijke ogen van je hart zulk een grote, goddelijke goedheid en zoetheid die de almachtige God je verschaft heeft; dat Hij Zijn lichaam voor jou heeft laten nagelen aan het heilige kruis en dat Hij Zijn heilige hoofd heeft laten doorsteken met de doornenkroon tot in de hersenen. Zijn ogen zijn bedroefd en donker geworden, opdat jou daardoor de ogen van je hart en innerlijke mens verlicht werden. Zijn oren, die voortdurend zonder onderbreking de lof der heilige engelen in het eeuwige leven hoorden, hebben gehoord hoe de Joden spraken: Je hebt de boze geest bij je. Zij zeiden ook: Kruisig Hem, kruisig Hem, kruisig Hem, kruisig Hem, omwille dat jouw oren open werden gedaan voor de stem van de armen, en ook om goddelijke dingen te horen en weggetrokken te worden van alle ijdele dingen, het lichamelijke aangezicht van de spiegel waarin de engelen Hem verlangden te zien. Dat is innerlijk gans verwrongen geworden door het spuwen en slaan der valse, slechte en nijdige Joden. De mond die door Zijn lichamelijke, milde, zoete leer het ganse menselijke geslacht gewezen heeft op de weg der gerechtigheid en van het eeuwige, ondodelijke leven, is met scherpe azijn en bittere gal gedrenkt geworden, omwille dat jouw mond te allen tijde de waarheid en gerechtigheid zou spreken. De handen die hemel en aarde geschapen hebben en al hetgeen daarin is, zijn uitgerekt geworden aan het kruis en daaraan genageld met stompe spijkers, omwille dat je je handen uitstrekt

[5] "sorgfelikeit".

spricht gar ein namhafftiger lerer also. O mensche
wirff abe von dir söliche tzeytlich sorgfelikeit vnd gib
dich tzů betrachtunge deß leyden deynes schöpffers.
Vnd sich an mit deynen innerlichen augen deynes
hertzenn/söliche große göttliche gütheyt vnd süssi/
keit die der almechtig gott dir mitt geteylet hat/das
er seynen leyb vor dich hatt lassen nagelen an das hei
lige creütz Vnd das er seyn heyliges hewbt hat las/
sen zerstechen mitt der dörnen kronenn byß in das
hyrne Seyne augen synt betrübt vnd finster worden
das dir dar durch die augenn deynes hertzenn vnd
innerlichen menschen erleüchtet würden/Seyn oren
die stetiglichen one vnderlassen hortent den lob der
heyligen engell in dem ewigen leben/habent gehört
wie dye iuden sprachen Du hast bey dir den bößenn
geyst Sie sprachen auch Crucifige eum crucifige eū
Creutzige yn creützige yn/vmb deß willen das dey/
ne oren vff wordenn gethan geyn der stymme deß ar/
men vnnd auch zů hörenn göttliche dynge vnnd ab/
getzogen würden von allen vppigen dyngen/das
lyblich angesiechte/der spyegell/do sich die engell
inne begerten zů besehenn Das ist innerlichen gātz
verstalt wordenn/durch das spüwen vnnd schlagen
der falschen bößen vnd neydigen iuden Der münt
der durch seyne lyepliche mylte süsse lere/alles men/
schlich geschlechre geweyßet hat vff den weg der ge/
rechtigkeit vnnd deß ewigenn vntödlichen lebens.
ist mit scharpffē essig vnnd bitterer gallen getrenckt
worden/vmb deß willen das deyn münde tzů allen
tzeytenn soll redenn dye warheyt vnd gerechtigkeit
Die hende die geschaffen habent hyemel vnd erden
vnd alles das dar inne ist synt vßgerecket worden an
das creütz vñ dar an genagelt mit stümpffen nageln
vmb deß willen/das du solt vß strecken deyne hende

naar de armen, aan wie je verschuldigd bent om je tijdelijke have met hen te delen, die God de Heer je verleend heeft, opdat je je naaste christenmensen daarmede spijzigt en de zes werken der heilige barmhartigheid aan hem vervult. En wanneer je dat niet doet, zal de almachtige God niet met jou zijn grondeloze barmhartigheid delen, hier en in toekomstige tijden en in de grote nood van je natuurlijke dood. Het hart, waarin alle schatten zijn besloten, is met een scherpe speer doorstoken en doorwoeld geworden, opdat jouw hart gereinigd mocht worden van alle slechte, zondige gedachten. De voeten van de opstap die wij moeten betreden, zijn met grote, bittere pijn aan het kruis gehecht en genageld geworden, opdat zijn voeten naar het goede ijlen en vlijtig de geboden van God, Onze-Lieve-Heer, doorlopen. Jezus Christus heeft zich geheel en al om jouwentwille gegeven en ook opgeofferd, opdat Hij je gans mocht verlossen en lenigen of vrijmaken naar ziel en ook naar lichaam. Wat moet hij echter meer doen dan Hij gedaan heeft? Hij heeft jou en je zonde op Zijn schouders gedragen. En daarom moet Hij redelijkerwijze door jou bovenal liefgehad worden, met name wanneer je het gebod beschouwt dat Hij tot slot aan Zijn leerlingen naliet, toen Hij zei: Dit is Mijn gebod, dat jullie elkander liefhebt. Daaraan worden jullie onderkend, dat jullie Mijn leerlingen zijn. Deze gedachte moet nimmermeer uit je hart gaan en moet dus stevig in je hart wortelen, zodat die het water en de bron der tranen uitdrijft, opdat je Zijn grote, bittere lijden en verachting zult bewenen en beschouwen, die hem onschuldig door de Joden was aangedaan.

geyn den armen/den du schuldig byst mit zů teylen
dein tzeytliche habe die dir gott der herre velihen hat
Darumb das du deynen neben cristen menschen do
mit solt speysen vnd die sechs werck d heyligen barm/
hertzigkeyt an im erfüllen/vnd wo du das nit thůst
so wil dir der almechtige gott nit mit teylenn seyn
grůnlose barmhertzigkeyt/hye vnd zů zůkünfftigen
tzeyten/vnd in der großen not deynes natürlichen to
des. Das hertze/darinne alle schettze synt beschlos/
sen/ist mit eynem scharpffen sper durch stochenn vnd
durchgraben wordenn/das deyn hertz gereyniget
möchte werden von allen bößen sündigē gedancken
Die füße der schemel die wir an söllen betrē/synt mit
großer byttern peyn an das creütz geheffter vnd ge/
nagelt worden/vmb deß willenn/das seyne füß eyl/
ten tzů dem gůten vnd fleyssiglichen durchlauffenn
möchtent die gebott gottes vnsers lieben herren Jhe
su Christi Jhesus hat sich genntzlich vnd gar vmb
deynen willenn gebenn vnd auch geopffert/das er
dich ganntz möchte erlößen vnd erleychten oder er/
ledigenn an sele vnd auch an leybe/Was solt er aber
mee thůn wann er gethan hat. Er hat dich vnnd dey
ne sünde vff seyner achseln getragenn Vnd darumb
ist er byllich von dir/vor allen dyngen lieb zů haben
vnd sünderlich so du betrachtest das gebott das er
lyeß tzů letz seynen iüngern/do er sprach das ist mein
gebott/das ir eüch vnder eynander lyeb habend/Jn
dem werdenn ir erkant das ir meyne iünger syndt.
Dyß gedechtnüß soll nyemer meer auß deynem her/
tzen kommen/vnd sol also vestiglichen in deynem
hertzen wortzelen das sie außtreybe das wasser vnd
den brunnen der threhē\damit du beweynen vnd be
trachten solt seyn groß bytter leyden vnd verachtūg
So im vnschuldigklich vō den iuden angethan wart

Gedenk, jij arme zondaar, hoe Hij om jouwentwille door het Joodse volk bespot is. En je tracht altijd meer aan de mensen te bevallen dan aan God de Heer, en bent altijd begeriger naar ijdele eer. Hij is op spottende wijze aangekleed geworden in een rood kleed, en jij doet aan grote hovaardigheid met menigerlei kleuren der klederen. Hij heeft al Zijn pijn en marteling geduldig geleden om jouwentwille. En je mag niet een enkel woord over het hoofd zien voor je neven-christenmensen om Zijnentwille. Hij is met azijn en gal gelaafd geworden, en jij bent met grote wellust met de spijs in menigerlei vormen je lichaam aan het verkwikken in overvloedigheid en overbodigheid, en laat de arme mensen grote honger en dorst lijden. Denk aan de rijke man en aan Lazarus, hoe hun beider einde geweest is. Zie aan, jij arme zondige mens, de grote liefde die je Schepper voor jou gehad heeft en volg hem in ettelijke mate na. Hij is voor jou vastgebonden geworden, opdat Hij je zou ontbinden van je zonden en van de banden van de boze geest. Hij is voor jou gegijzeld geworden, opdat Hij je zou verlossen van de eeuwige pijn. Hij is gekroond geworden met een scherpe doornenkroon, opdat Hij je zou kronen met de kroon van het eeuwige leven. En je hebt je eigen hoofd gekroond met goud, zilver, edelstenen en de fraaiheid der bloemen. Hij is voor jou geoordeeld geworden, opdat Hij je zou verlossen van het oordeel van de eeuwige dood. En je hebt met je tong dikwijls de mensen tegen de gerechtigheid geoordeeld. Hij is voor jou gestorven, opdat hij je levend zou maken van de eeuwige, verschrikkelijke dood. Wat doe je echter tegen de Heer voor een dergelijke goedheid die Hij je bewezen heeft? Alle schepselen hebben medelijden met Zijn dood gehad.

Gedencke du armer ſünder wie er vmb deynen willē
iſt geweſt ein ſpott deß iudiſchen volcks/ vñ du ſüchſt
alle tzeit meer wol zů gefallen den menſchen wann
gotte dem herren/ vnd byſt begyriger alle tzeyt zů vp
piger ere. Er iſt angethan worden in ſpottes weyße
mitt eynem roten kleyde/ vnd du thůſt dich an ynn
groſſer hoffart mit mancherley farbe der kleyder/ Der
hat alle ſeyne peyn vnd marter gedültiglichen gelit/
ten vmb deinen willen/ vnd du magſt nit ein wenig
wort überſehen deynem neben criſten menſchen vmb
ſeynen willen Der iſt mitt eſſig vnd gallen getren/
cket worden/ vnd du byſt mit großer wolluſt der ſpey
ſe in mancherley forme deinen leib erquicken/ in über
ſüſſigkeit vnd vberflüſſigkeit/ vnd laßeſt den armē
menſchen großen hünger vnd durſt leyden Gedenck
an den reychen man vnd an lazarum wie ir beyder en
de geweſen ſey Siech an du armer ſündiger menſche
die große lieb die dein ſchöpffer zů dir gehabt hat/ vñ
volge im etlicher maßen nach/ er iſt vor dich gebundē
worden das er dich entbynde von deinen ſünden vnd
von den banden deß bößen geyſtes Er iſt vor dich ge
geyßelt wordenn das er dich erlößet vonn der ewi/
gen peyn Er iſt gekrönet worden mit eyner ſcharpffē
dörnen krone/ das er dich krönet mit der krone deß
ewigen lebens/ vnd du byſt krönen dein heübt/ mytt
golde/ ſilber/ edelmgeſtein vnd lüſtlichkeyt der blů/
men Er iſt vor dich gevrteyllet worden/ das er dich er
lößet von dem vrteyll deß ewigen todes vnd du byſt
mit deyner zůngen dick offt vnd vil den menſchen wi
der die gerechtigkeit vrteylen Er iſt vor dich geſtor
ben/ das er dich lebendig machte von dem ewigen er/
ſchrecklichen tode Was thůſt du aber dem herrenn
wider vmb ſöliche gůtheit die er dir gethan hat Alle
creaturen haben ein mytleyden in ſeynē tode gehabt

En het zondige hart dat harder is dan de steen, mag of kan niet verzacht worden. Alzo, hoe wil een dergelijke mens het doorstaan op de Jongste Dag, wanneer alle elementen en zijn grote hardheid en zonde getuigenis over hem zullen afleggen? De mens die zulke grote en bittere pijn, marteling en wederwaardigheid van zijn Schepper en Heer volkomen mocht beschouwen, zou zonder enige twijfel altijd in zijn bedroefenis des te geduldiger zijn; al zijn lijden zou hem licht vallen en hij zou er veel mee verdienen en daarmede het zadel der geduldigheid beginnen aan te maken. En alzo hebt ge het leder waarmede het zadel van de geestelijke ridder gemaakt moet worden.

Het 5e hoofdstuk, over het hout.

De tweede materie of het gereedschap waarmede het zadel gemaakt wordt, is het hout. Dat moet dor zijn. Daaronder kunnen wij verstaan de natuurlijke dood, die wij altijd moeten gedenken. Want terwijl het hout in de grond staat en groen is, en zijn natuurlijke kracht heeft, dan is het aardig en groen en mag goede vruchten voortbrengen. Doch wanneer het gekapt wordt, verdort het. Daarna wordt het in het vuur geworpen en tot as gemaakt. Of het verrot en wordt tot molm en tot stof. Aldus vergaat het de mens. Terwijl hij in leven is, is hij voor de zijnen aardig en lief en kan ook vruchten voortbrengen, dat wil zeggen, de goede werken doen. Wanneer hij echter omgehakt wordt door de natuurlijke dood, wordt hij versmaad door al zijn vrienden en haters, zodat iedereen van hem wegvlucht die hem voorheen liefgehad heeft. Daarna wordt hij

Vnd das sündige hertz das do herter ist dann der
steyn mag oder kan nit erweicher werden So võ wie
wil ein sölicher mensch besteen an dem iüngsten tage
wann alle elementen vnd sein groß hertigkeit vnnd
sünde getzeügknüß vber yn werden geben. Welcher
mensche söliche große vnd bitter peyn vnd marter sey
nes schöpffers vnd herren volkomlich betrachten mö/
chte vnd widerwertigkeit/ der were on allen zweyffel
alle tzeit in seyner betrüpnüß dester gedültiger/ vn d
würde im alles seyn leyden leycht/ vnd verdient vil
do mit/ vnd hube da mit an zemachen den sattel der
gedultigkeit/ vnd also habt ir dz leder do mit der sat/
tel gemacht sol werden deß geystlichen ritters.

Das funffte Capittel vom holtz

ye ander materig od̃ gereitschafft Lignũ. mors nālis
do mit der sattel gemacht wirt/ ist
das holtz/ vñ das sol dürr sein/ do
bey mögen wir versteen den na/
türlichen todt/ den wir alltzeit be
dencken söllen/ dann alle die weil
dz holtz in der erden stat vñ grün
ist/ vnd sein natürliche krafft hat
so ist es lustlich vnd grün vñ mag
wol frucht bringen/ aber Wenn es abgehauwen wirt
so durret es/ darnach wirt es in das feur geworffen vñ
zů eschen gemacht/ oder faulet vnd wirt zů gemulle
vnd zů staube Also ist es gethan vmb den menschen
alle die weil er in leben ist er den seinen lustig vñ lieb
vnd mag auch frucht bringen/ das ist die gutẽ werck
thun/ wann er aber abgehauwen wirt durch den na/
türlichen tod so wirt er verschmehet von allen seinen
frunden vnd verhasset/ also dz yederman von im fleü/
cht der yn vorhyn lieb gehabt hat Darnach wirt er

dor als het hout en wordt begraven in de grond, en wordt tot molm en poeder en tot grond. En voordat hij een maand begraven en in de grond gelegd is, wordt hij in een dusdanig ongevormd wezen veranderd, dat niemand hem zou willen zien, aanvatten of smaken. Het zou hem ontvallen, hij zou er zeer van schrikken en zou het ook niet kunnen lijden. En daartoe moeten wij allen komen. Of de mens nu in een hoge of lage status is en of hij keizer, koning, hertog, graaf, vrij, ridder of knecht is, zij moeten allen gelijk worden aan de herder. O, jij arme zondige mens, hoe kan het ooit zijn dat je al je begeerte zo op tijdelijke dingen richt en het dikwijls tegen God en recht bezit en gewint, waardoor je je arme ziel eeuwig verdoemt en willekeurig in de macht van de boze geest geeft, want je komt nimmer en moogt nimmer tot eeuwig leven komen. Dan geef je terug wat je met onrecht hebt verkregen. Bedenk en beschouw dat je het op korte termijn moet laten, want je hebt niets zekerders dan de dood en niets ongewissers dan het uur van de dood. Beschouw hoezeer onverwacht de dood menige mens grijpt, dikwijls in dodelijke zonden, hetgeen toch het allerzorgelijkste is. Wij zien dikwijls dat de mens 's nachts gezond gaat liggen en 's morgens dood wordt gevonden. De een breekt zijn nek, de ander verdrinkt, de derde sterft zwaar op menigerlei wijzen, want dat zien wij dagelijks met zekerheid. Bovendien doe je zo, alsof je eeuwig zoudt willen leven in grote begeerte naar het tijdelijke goed en zorgzaamheid, en niet bedenkt wat de profeet David zegt: De mens verzamelt schatten en weet niet voor wie. Want het geschiedt dikwijls, dat iemand een groot goed verzamelt en zijn ziel derhalve naar de eeuwige verdoemenis leidt. En hij heeft het in zijn leven niet nodig om die goederen

durre also das holtz/ vnd wirt begraben in die erden
vnd wir zů gemülle vnd puluer vnd zů erden. vnd ee
er eynen moner begraben vnd iñ der erden gelegē ist
so wirt er iñ ein sollich vngestalt wesen verkert dz in
nyemant möcht gesehen/ angegreiffen oder geschma
ken/ er müst sich des sere empfallen oder erschrecken/
vnd möcht es auch nit geleiden/ vnnd dar zů müssen
wir all kommen/ der mensch sei in hohem od̕ nydern
stadt/ vnd er sei keyser/ künig hertzog/ graff/ frey/ rit
ter oder knecht/ sie müssen all werden dem hirten ge/
leich. O du armer sundiger mensch wye mag es ymer
gesein das du alle dein begird so gar setzt vff zeytlich
gůt/ vnd das dick vnd vil wid̕ got vnd recht besitzest
vñ gewinest/ dar durch du dein arme sele verdamest
ewigklich/ vnd willicklich gibst in den gewalt des bö
sen geists. wañ du kumest nymer vnd magst nit kom
men zů ewigem leben/ du gebst dañ wider dz du hast
mit vnrecht überkommen. Bedenck vnd betracht dz
du es kürtzlichen lassen must/ wañ du nicht sicherers
hast dañ den tod/ vñ nicht vngewissers der stund des
todes. betracht wie gar vnuersichtigklich der tod ma
nigen menschen ergreifft/ dick vnnd vil in todtlichen
sunden/ dz doch das aller sorgklichst ist Wir sehē dick
vnd vil das sich der mensch des nachtes gesunt nyder
legt/ vnd wirt des morgens tod funden/ einer felt den
hals ab/ der ander erdrinckt der drit stirbt geblingen
iñ maniger hand weiß/ wañ wir das teglich sichrlichē
sehen/ über das alles so thůst du/ als ob du ewigklich
wöllest leben iñ grosser begird zů dem zeitlichē gůtte
vnd sorgfeltigkeit/ vnd gedenckst nit was d̕ prophet
Dauid spricht Der mensch samelt schetz vnd weyß
nit wem\ wañ es dick geschicht das einer groß gůt sa
melt vnd gibt seyn sel darumb in die ewige verdam/
niß/ vnd bedarff in seynem leben des selbigen gůttes

te gebruiken voor de nooddruft van zijn lichaam, vanwege grote gierigheid, en hij zorgt altijd voor datgene wat hem in dit tranendal aan tijdelijke voeding ontbreekt en wel zo, dat hij dat ook niet deelt onder arme lieden naar hij redelijkerwijze zou moeten en kunnen. Het komt daarbij ook dikwijls voor, dat de mens voor zulke goederen lichaam en ziel met grote zorgzaamheid waagt, en dat deze goederen aan iemand anders ten deel vallen, die ze verdoet in grote lustigheid van zijn lichaam, met pronkzucht en zonden, en voor zijn voorvaderen niet het tiende deel offert, al zou het mogelijk zijn om het te doen vanuit de hel. Derhalve zou het mogelijk en redelijk zijn en voor eenieder zeer nuttig, om te betrachten wat het laatste is wat hem zal overkomen. Dan zondigt hij nimmermeer. Alzo spreekt de wijze. Daartoe spreekt ook een beroemde leraar aldus: O, hoe zalig is de mens die altijd de dag van de scheiding van zijn ziel van het lichaam voor ogen heeft, en zich ernaar schikt wanneer de Heer komt en hem toeroept dat hij bereid moet zijn. O, met welk een grote vrees, pijn en bedroefenis geschiedt deze scheiding van de ziel van het lichaam. Dan komt de engel om de ziel voor het aangezicht van de strenge rechter te voeren, die niet anders oordeelt dan naar hetgeen de mens verdiend heeft. Dan zal de ziel in grote angst en nood alle werken erkennen die zij gedaan heeft. Derhalve moet iedere christenmens in grote voorzichtigheid en zorgzaamheid leven, opdat hij niet verleid wordt in zijn ongerechtigheid in dit korte, vergankelijke leven, waardoor hij het eeuwige leven en de hemelse oneindige vreugde verliest en eeuwig beroofd wordt. Derhalve komt ook de boze geest in grote gruwelijkheid zodanig verschrikkelijk, dat er niet van te zeggen valt wanneer hij zulk een vijandelijke gestalte heeft in zijn feitelijke wezen en aard,

ſich nit gebrauchen zů ſeines leibes notturfft von groſ
ſer geytzigkeyt wegen/ vnd ſorget allzeit das ym ge
breſt in dießem iamertal an zeitlicher narung/ alſo dz
das er das ſelbig auch nit teylet vnder arm leude/ dez
nach als er billich ſolt vnd vermöcht. es kumbt auch
dick vnd vil dar zů/ das ſollich gůt darumb d͛ menſch
alſo leib vnd ſele waget mit groſſer ſorgfeltigkeit vñ
das dz ſelbig gůt eynem andern zů teyl wirdt/ der es
vertůt in groſſer lüſtigkeit ſeins leibs/ mit üppigkeit
vnd ſunden/ vnd löſet ſeinen fürfar nicht mit dem ze
henden teyl/ vnd wer es müglich zů thun auß der hel/
le. Vnd darumb wer es müglich vnd billich/ vnd ey/
nez igclichen gar nütz zů betrachten ſeyn leſte ding
die im widerfaren werden/ ſo ſündet er nymermer Al
ſo ſpricht der weyß. Dor zů ſpricht auch ein namhaf/
ter lerer alſo. O wie gar ſelig iſt der menſch/ der alle
zeit hat vor ſeynen augen/ der tag der ſcheidung ſey/
ner ſelen von dem leib/ vnd ſchicket ſich dar zů wann
der herr kom vnd ym růff das er bereit ſey O wie gar
ſo mit groſſer forcht/ ſchmertzen vnd betrübniß geſch
icht dieſe ſcheydung der ſelen von dem leyb. So kom
ment die engel zů füren die ſele vor das angeſicht des
ſtrengen richters/ der nit anders vrteilt/ dañ noch dez
als der menſch verdynet hat/ da wirt die ſele erkennē
all ir werck dy ſie ye gethan hat iñ groſſer angſt vnd
not. Vnd darumb ſo ſoll eyn ygklicher criſten mēſch
in großer fürſichtigkeit vnd ſorgfeltigkeit leben/ alſo
das er icht verſücht werd inn ſeyner vngerechtigkeyt
in dieſem kurtzen zergengklichen leben dar durch er
das ewig leben/ vnd hymelyſch onentlich freud verly
re vnd ewigklich beraubt werde So kümbt auch der
böſe geiſt iñ groſſer grauſſamlichkeit alſo erſchröcke
lich dz do von nicht zů ſagen iſt/ wañ er ein ſölch feint
lich geſtalt hat in ſeinē eygentlichen weſen vñ natuer

dat de mens liever in een bakoven zou glippen die vurig is, dan hem aan te zien. Daarnaar leggen aldus de leraren duidelijk diverse passages der Heilige Schrift uit. Het legt aan de mens zijn boze werken voor en krijgt het voor elkander om hem weg te trekken van het christelijke geloof en te vervallen in vertwijfeling. En aldus komt de mens in een dusdanig grote zorg, nood en angst aan zijn laatste eind, met name de zondaar, dat niemand die kan of mag beschouwen, bedenken of uitspreken. Want diegene die mocht erkennen waartoe hij moet komen en wat hij moet worden, zou zich zonder enige twijfel in grote mate deemoedigen. En geduldig in zijn wederwaardigheid ga hij het knekelhuis binnen en bezie aldaar wie rijk of arm is geweest, jong of oud, mooi of lelijk, edel of onedel, heer of knecht, en bedenke en beschouwe hoe zij thans zijn; dat hij ook aldus moet worden en zich niet verheffe boven zijn lichaam, goed, geboorte, macht of boven lichamelijke of boven tijdelijke dingen. Wie op God vertrouwt, kan aldus het hout verkrijgen voor het zadel van de geestelijke ridder.

Het 6e hoofdstuk, over de lijm.

Als derde waarmede het zadel gemaakt wordt, is er de lijm waarmede het hout en leder samengevoegd worden. Het hecht alles dusdanig hevig samen, dat het dik is en elders veel eerder breekt dan waar het gelijmd is. Onder de lijm, die aldus stevig is en samenhecht, kunnen wij de goddelijke liefde verstaan die de uitverkoren mensen evenzo hevig aan God de Heer heeft toegevoegd, dat zij zich omwille van het christelijke geloof hebben laten verscheuren met ijzeren krammen, zoals St.-Agatha en vele andere heiligen. Sommigen zijn gebraden geworden, derden gestenigd.

das der mensch lieber wolt schlieffen in einen backoffẽ
der do feürig were/ wann yn ansehen/ noch dem also
die lerer zierlich an manchen enden der heiligen ge/
schrifft vßlegen/ vnd legt do dem menschen vor seine
bößen werck/ vnd vnderstect yn zů zyhen von Cristli
chem glauben / vnd zů verfellen in zweyffelung/ vñ
also kompt der mensch in söliche groß sorg not vnd
angst an seinez letzsten ende/ besunderlich der sunder
das nyema.it betrachten/ bedencken/ oď außgespre/
chen kan oder mag Wañ der do möchte erkennẽ war
zů er kömen muß/ vnd was er werden muß on allen
zweyffel er wurde etlicher maßen sich demütigen vñ
gedültig in seiner widerwertigkeit/ er gehe in dz ker/
nerhauß vnd besehe do welcher sey gewesen reich oder
arm/ iung oder alt/ hubsch oder heßlich/ edel oder vn
edel/ herr oder knecht/ vnd bedencke vñ betrachte wie
die ytzundt sein/ das er auch also werden muß/ vnnd
vberhebe sich nit seines leibes/ gutes/ geburt/ gewalt
oder an leyplichen oder an zeytlichen dingen die im
got verluhen hat/ vnd also mag er vberkommen das
holtz zů dem sattel deß geistlichen ritters.

Das sechst Capittel vom leim.

DAs dritt do mit der sattel gemacht wirt ist ď
leym do mit das holtz vnd leder zesammen
wirt gefüget/ vnd hebt das also heffriglichẽ
zůsamen das es dick vnd vil anderßwo ee bricht dañ
do es geleymt ist. Bey dem leym der also vest ist vnd
zusamenhebt/ mögen wir versteen die göttliche lieb
dy die außerwelten menschen also hefftiglich got dem
herren zu gefugt hat/ das sie sich haben lassen zurzer/
ren vmb cristliches glaubens willen/ mit eysen kraw
len/ also sancta agatha vnd weitter vil heyligen. Et/
liche synt gebroten worden/ die dritten versteynet

De vierden gekruisigd. De vijfden onthoofd, en verder hebben zij aldus menigerlei pijn en marteling zeer werkelijk geleden wegens de grote liefde die zij jegens de almachtige God gehad hebben, en wel zodanig innerlijk, dat niemand deze door pijn of marteling van hen had kunnen scheiden. Daarom zegt de apostel: Wie zal ons scheiden van de liefde Gods? Noch angst, nood, honger of dorst, koude of hitte, bedroefenis of weder-waardigheid of niets dat men kan bedenken, zal ons van Hem scheiden, want de liefde overwint alle dingen. Zonder de liefde kan of mag geen mens aan God welgevallen. Want de apostel zegt: En al zou ik spreken met de tongen van alle mensen en van de engelen, en al had ik een dusdanig geloof dat ik de bergen verzet en alles wat ik had aan spijs aan de armen gaf, en ik had de liefde niet, dan ben ik niets. De liefde maakt de mens geduldig, deemoedig, zachtmoedig en barmhartig, wanneer ze volkomen in de mens is. Hoe die echter volkomen is, wijst ons de Heer in het evangelie, wanneer Hij zegt wat daar uitgedrukt wordt. Daaronder kunnen wij de gehoorzaamheid verstaan, die een deugd is die voor de mens alle dingen gemakkelijk maakt. En hoewel deze deugd nuttig aan de geestelijke mensen toebehoort, moeten toch ook de wereldlijken de gehoorzaam-heid op vele gebieden beoefenen. Alzo moeten de kinderen vader en moeder gehoorzaam zijn en hen in grote eer houden. Want de mensen die moeder en vader onteren, zal God de Heer op menigerlei manieren straffen. De ene snijdt Hij zijn leven af, de tweede straft Hij aan zijn lichaam. De derde aan zijn goed, de vierde aan zijn ledematen. De vijfde met de eeuwige verdoemenis. Alzo moet iedere mens gehoorzaam zijn aan zijn geestelijke Vader en Hem in gro-

Die vierden gecrutzigt Die funften enthaubtet
vn̄ ſuſt mangerlei pein vn̄ marter die ſie alſo gar wil
licklich gelitten habē vß der groſſen lieb die ſie zu dē
almechtigen got gehabt hant/ die ſie an im alſo ge/
haft hat/ dz ſie niemants durch kein pein oder marter
von ein geſcheiden möcht. Vnnd darumb ſpricht der
Apoſtel. Wer wirt vns ſcheiden von der lieb gottes/
weder angſt/not/hunger oder durſt/froſt oder hitz/be
trübniß oder widerwertigkeit/oder nichts nit das mā
erdencken mag iſt vns von im ſcheiden/wan̄ dye liebe
überwindet alle ding/ on dye lieb kan oder mag keyn
menſch got wolgefallen. Wan̄ d' Appoſtel ſpricht. vn̄
were es das ich redt mit den zungen aller menſchē vn̄
der engel/ vnd were es das ich hette ſolchen glauben
das ich die berg verdrucket/ vn̄ geb alles das ich han
an die ſpeiß der armen/ vnd han ich der lieb nit ſo bin
ich nichtes. Dye lieb macht den menſchē gedultig de
mutig/ſenftmutig vnd barmhertzig/wan̄ ſie anders
volkumen in dem menſchen iſt. Wie ſie aber volkum
men ſei weißt vns der herr in dem ewangelio da er ſp
richt/das dyer yt gedrucket werd. Do bey mögen wir
verſteen die gehorſamkeyt/ die do iſt ein ſölche tugēt
die dem menſchen alles dinck leicht macht. Vnd wie
wol es iſt das dieſſe tugent forderlich angehöret geiſt
lich menſchen/ſo müſſen doch die weltlichen auch dye
gehorſame halten in vil ſtücken. Alſo die kind gehor
ſam ſollen ſein vatter vnd mutter/ vnnd ſollen ſie in̄
groſſen eren halten. dan̄ die menſchen die muter vn̄
vatter vnerent/ die iſt got der herre in manigen weg
ſtraffen. Einem ſchneidet er ſein leben ab. den andern
ſtraffet er an ſeinem leib. den dritten an ſeinem gute
den fierden an ſeynem leumbde. den funfften mit der
ewigen verdamniß/ Alſo ſol ein igklicher menſche ge
horſam ſein ſeinem geiſtlichen vatter/ vn̄ yn in̄ gro/

te eer houden. En wanneer dat niet geschiedt, wordt de mens grotelijks gestraft, zoals ook hierboven geschreven staat. Het is hier ook nodig om te spreken over de Tien Geboden, en hoe iedere mens verschuldigd is zich in grote gehoorzaamheid aan ze te houden. En ook hoe de mens voor alles aan, aan zijn biechtvader gehoorzaam moet zijn in de toepassing der boete en in de biecht, en die in grote deemoedigheid volbrengen. De mensen die in de echt zijn, moeten ook elkander gehoorzaam zijn in betamelijke kwesties. Over de gehoorzaamheid zegt St.-Augustinus: De gehoorzaamheid is een heil voor alle gelovige mensen. Een verschafster van alle deugd. Ze is het ontsluiten van de hemel en de mensen ontdoen zich van aardse zaken. Ze is een bijwoonster van de engelen en een spijs der heiligen. Want, kortom, de gehoorzame is voor God de Heer en al diegenen aan wie hij zulks verschuldigd is, gewillig om de gehoorzaamheid te volbrengen.

Het 7e hoofdstuk, over de stijgbeugel.

Het zadel moet ook twee stijgbeugels hebben, waar de voeten in staan. Met de voeten moeten wij verstaan in de Heilige Schrift, de begeerten van de mens. Want op gelijke wijze als de mens met de voeten loopt en aan het einde komt, of op de plek waar hij naartoe durft te gaan, zo is ook de mens door de begeerten naar de dingen gelopen en gekomen die hij be-

ßen eren halten / vnd wo das nit geschicht / so wirt der
mensch größlich gestroffet also auch ob geschribē stat
Hie were auch not zů sagen von den zehen gebotten
vnd wie in grosser gehorsamkeit ein yeglicher mensch
sie schuldig sey zů halten / vñ auch wie d͛ mensche vor
allen dingen seinem beichtuatter sol gehorsam seyn
inn der vffsatzung der bůße vnd iñ der beycht / vñ die
iñ großer demütigkeit volbringen Die menschenn
die inn der ee synt söllen auch einander gehorsaz sein
iñ zymlichen sachen. Von der gehorsam spricht san-
ctus Augusti. die gehorsam ist ein heyl aller gleubi-
gen menschen / eyn gebereryn aller tugent / sie ist den
hymmel vffschliessen / vnd die menschen zyhen von ir
dischen sachen / sie ist eyn beywonerynne der engel vñ
eyn speyß der heiligen / dann kürtzlich der gehorsam
mensch ist got dem herren vnd allen den / den er söll-
ches schuldig ist williglich volbringen die gehorsa

Das. vij. Ca. vom stegreif.

Modus. appetitus.

DEr sattel sol auch haben zwen stegreff do dy
füß inn steent Bey den füßen inn der heyli
gen geschrifft sein wir versteen die begyrde
des menschen / wann iñ gleicherweyß also d͛ mensche
mit den füssen geet vnd kompt an das ende od͛ zů der
stat do er můt hyn hat / also ist der mensch durch die
begyrde geen vnd kömmen zů den dingen die er be-

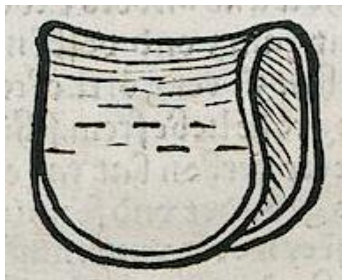
geert, of ze nu goed of slecht zijn. Nu zijn er sommige mensen die hun begeerte alleen richten op de aardse dingen. Zo moeten wij niet doen, want al onze begeerte moet bovenal zijn: God de Heer uit gans je hart en uit gans je krachten lief te hebben en je naaste als jezelf. Wanneer de mens zich aan het woord Gods houdt en daarnaar leeft, heeft hij Hem lief. Daarom zegt de Heer: Wanneer iemand Mij liefheeft, behoudt hij hetgeen Ik zeg. Wanneer echter de mens iets anders meer liefheeft dan God, is de liefde niet gans en volkomen. De mens wordt niet méér naar de goddelijke liefde getrokken, dan wanneer hij de grote liefde, vriendschap en goedheid beschouwt die God de Heer hem betoond heeft, nu Hij hem geschapen en naar zichzelf afgebeeld en gevormd heeft en niet tot een hout, steen of onverstandig dier gemaakt, en niet tot een heiden of Jood, doch je[6] tot een christenmens gemaakt heeft en je met Zijn rozekleurige bloed, bittere pijn en marteling en met Zijn zware dood verlost heeft van de eeuwige verdoemenis. De mens mocht nog zo grof willen zijn wanneer hij zulk een goedheid beschouwt: ooit zou hij echter tot de goddelijke liefde moeten worden aangetrokken. Wil je echter je naaste liefhebben, dan moet je hem verlossen zoals je gaarne door hem verlost wilt zijn, en moet je hem behandelen zoals je wilt dat hij het jou deed. Je moet ook niets over hem zeggen dat hem zou kunnen bezwaren of bedroeven, of hij slecht is of niet, hetzij aan zijn lichaam, goed of eer. Kortom, de liefde wordt gans en juist, tenzij je iemand zou willen haten. En had je verder alle mensen lief zoals hierboven beschreven staat, dan zou de liefde niet gans of juist zijn en zou men je een nijdige mens noemen. En wanneer je aldus door de dood zou worden gegrepen, was je eeuwig verloren.

[6] Hier wisselt de auteur van persoonsvorm.

gert sie sint gůt oder böß. Nun sint erlich menschen
die ire begyrd alleyn setzen inn die irdischen vnnd
leyplichen ding / also söllen wir nit thun / dan̄ alle vn
ser begyrde söllē sein vber das hab got den herrē lieb
auß gantzem deinez hertzen vnd auß gantzē deynē
krefften / vnd deynen nechsten also dich selber / wann
der mensche behelt das wort gottes vn̄ darnoch le/
bet so hat er yn lieb. Darumb so spricht der herre / ist
es das mich yemāt hat lieb d̄ behelt meyne rede / wan̄
aber d̄ mensche etwas anders lieber hat dann got / so
ist die liebe nit gantz vnd volkōmen. Den menschen
ist nit mer zyhen zů der göttlichen liebe / wann das er
betrachte die groß liebe freintschafft vnd gutheit die
im got der herre gethon hat das er yn geschaffen vnd
nach im selbs gebildet vnd formiret hat / vnd nit zů
einem holtz steyn oder vnuernüfftigen tyer gemacht
nit zů eynem heyden oder iuden / sunder zů einem cri/
sten menschen dich gemacht hat / vnd dich mit seynem
roßen farben blůt bitter peyn vnd marter vnd mit sei
nem scharpfen tode erlößet hat von der ewigen ver/
damnüß / wie möchte der mensche also grob sein wan̄
er sölliche gůtheit betrachtet er müst ye zů göttlicher
liebe getzogen werden / wiltu aber deynen necksten
liebhaben so solt du yn erlaßen das du gern von im
erlaßen wöltest seyn / vnd solt im thun also du wol/
test das er dir thet. Du solt auch nichtes von im re/
den das yn möchte beschweren oder betrüben er höre
es oder nit / es sey an seynem leybe / gůt oder ere / vnd
also kürtzlichen wirt die liebe gantz vn̄ gerecht / dan̄
were es das du eynen eynigen wöltest hassen / vnnd
hettest sust alle menschen lieb als ob geschriben steet
so were die liebe nit gantz oder gerecht / vn̄ wurdest ge
heißen ein neydiger mensche / vnd wo du also von dez
tode begriffen wurdest / so werest du ewigk verloren

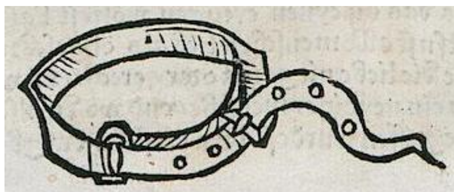
Want wie tot de eeuwige zaligheid wil komen, moet niemand haten of benijden. De mens die deze drie dingen bezit, namelijk beschouwing van de natuurlijke dood, van het lijden en de pijn van Onze-Lieve-Heer Jezus Christus, en de ware liefde, die heeft spoedig het zadel van de geduldigheid gemaakt, waarmede hij zijn ziel en lichaam bezit, en lof van de almachtige God en het heil der ziel.

Het 8e hoofdstuk, over het zadeldek.

Het zadel moet onderlegd zijn met het zadeldek, dat zacht is. Het is gericht op de eeuwige en hemelse dingen, en ook op onze wandel. Aldus spreekt de apostel. Onder de linkervoet kunnen wij het eeuwige verlangen verstaan dat wij moeten hebben naar de verlossing van zonden en eeuwige pijnen. En onder de rechtervoet kunnen wij het verlangen verstaan dat wij moeten hebben tot deugden en tot vrede van het eeuwige leven. De mens die deze twee verlangens heeft, zit vast in het zadel der geduldigheid.

Het 9e hoofdstuk, over de riem**Ошибка! Закладка не определена.**.

Wañ wer do wil kommen zů der ewigen ſelickeit/ der ſol nyemandt haſſen oder neyden/ welcher menſch die ſe drey ding an im hat/ das iſt betrachtung deß natür lichen todes/ des leidens vnd peyn vnſers lieben herrē ieſu criſti/ vñ die ware lieb/ der hat balde gemacht dē ſattel der gedültigkeit do mit er iſt beſitzen ſein ſele v.ī leyp noch lob deß almechtigē gottes v.ī dſelē heyl

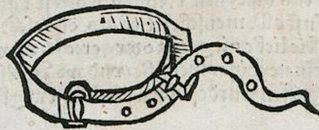
Das viij. Ca vom balſter

balſter alias bambs

DEr ſattel ſol vnderleit ſeyn mit dem balſter das iſt weich/ das ſye gericht ſein zů den ewi gen vnd hymeliſchen dingen/ vnd auch vn ſer wandel/ alſo ſpricht der apoſtel An dem linckem fůß mögen wir verſten die begirde die wir ſöllen han vmb die erlöſſung von ſunden vnd ewigen peynen. Vnd bey dem rechten fůß mögen wir verſten die be gyrde die wir haben ſöllen zů tugenden vnd zů friedē deß ewigen lebens/ Welcher menſch die ße tzwey der begyrde hat/ der ſitzet vaſt in dē ſattel d gedültigkeit

Das jx. ca. von der gurtē

Aan het paard moet bovenal het zadel met een riem gebonden zijn, want wanneer het zadel van de wereldlijke ridder niet met riemen op het paard gebonden was, zou hij eraf moeten vallen en zou hij er niet een poosje op kunnen blijven. Onder de riem kunnen wij het ware christelijke geloof verstaan, naar de spreuk van Jesaja, de profeet, in het 11e hoofdstuk[7], waar hij spreekt over onze Heer. Het geloof wordt de riem van zijn boodschap[8], en men kan de woorden spreken van alle vrome en ook van iedere goede mens die alle andere deugden met de riem van het geloof samenhecht en bindt, zoals iemand het zadel met de riem op het paard bindt. En net zomin als de ridder op het zadel en op het paard kan blijven zonder de riem, kan iemand zalig worden zonder het ware christelijke geloof. Want de apostel zegt, dat het onmogelijk is dat iemand zonder het geloof behouden wordt. Het geloof is een fundament en een steun voor alle deugden en daarom zijn alle deugden zonder het geloof niets tot het eeuwige leven. Het geloof moet levendig zijn door het volbrengen van de werken, want het geloof zonder de werken is net als een dood lichaam dat zich niet kan bewegen en wenden. Daarom zegt St.-Jakobus: Het geloof zonder de werken is dood. Je gelooft dat hovaardigheid, onkuisheid, roof, echtbreuk en woeker en andere ondeugden en zonden slecht gedaan en tegen God zijn, en laat deze niettemin doen en volbrengen. Alzo is je geloof in zulke dingen verdoemd. Want waarom handel je tegen het geloof, terwijl het christelijke geloof zulke zonden en andere verbiedt? En je kunt ook niet waarlijk zeggen dat je het

[7] De verwijzing is onduidelijk.
[8] "mer", vergelijk: 'mare'. Vertaling onzeker.

N das pfert muß vor allen dingen
der sattel mit einer gurten gebunden
sein dann wann der sattel deß weltli
chen ritters nit mit gurten vff das
pfert gebũden were so müßt er fallẽ
herabe vñ möchte nit daruff bleiben
eyn weyle Bey der gurten mögẽ wir
versteen den waren cristen glauben/noch dem spruch
ysaie deß propheten an dez eylfften capittel do er spri
cht von vnserm herren/der glaub witt die gurt sey/
ner mer vñ mag mã die wort sprechñ võ allen frõmen
vñ auch von eynem yeglichen guten menschen d' alle
ander togent mit der gurten deß glauben zusammen
hefftet vnd bindet also einer den sattel mit der gurtẽ
vff das pfert bindet/vnd also wenig der ritter mag
vff dem sattel vnd vff dem pferd bleyben on die gurtẽ
also wenig mag yemandt selig werden on den rechtẽ
Cristen glauben/ Wañ der apostel spricht das es vn/
möglich sey das yemandt möge on den glauben be/
halten werden. Der glaub ist ein fundament vñ eyn
fulmunt aller tugende vnd darumb on den glaubẽ
sint alle togende nichts zů dem ewigen leben Der
glaub der sol sein lebendig durch die volbringunge
der werck/wann der glaub on die werck ist eben also
ein toder leichnam der sich nit geregen oder gewendẽ
mag Darumb spricht sanctus Jacobus Der glaub
one die werck ist todt Du glaubest das hoffart/vn/
keuscheit/rauben eebrechen/vnd wucher vnd andere
laster vnd sünd vbel gethan vnd wider got sein/vnd
byst dieselben dannoch thun vnd volbringen/vnd
also ist dich der glaub in sölichen dingen verthãnen
wann warumb du thust wider den glauben/wañ cri
sten glaube söliche sünd vnd ander verbeutet/vnnd
magst auch nit fürwar gesprechen dz du habest den

Gurt. fides christiana vñ operatio

ware, volkomen geloof hebt. Je volbrengt dan de werken van het geloof. Doch heb je het geloof niet, dan kun je niet behouden worden. En aldus mag eenieder bij zichzelf onderzoeken en merken of hij een ware christenmens is of niet, wanneer hij toch al datgene gelooft wat de Heilige Schrift uitlegt en verkondigt, met de twaalf leerstellingen van het christelijke geloof.

Het 10e hoofdstuk, over de hoop.

Uit het geloof heeft de deugd der hoop zijn oorsprong. Dat kunnen wij merken aan de gordel, die twee einden over elkander vastgebonden heeft, aan de rechterzijde en aan de linkerzijde. Onder het einde aan de rechterzijde kunnen wij onze goede werken verstaan, die wij voor God de Heer tot lof en tot eer volbrengen. Derhalve moeten wij alleen het loon in het eeuwige leven verhopen en afwachten, en niet hier op aarde. Niet als de huichelaars, die al hun goede werken slechts doen opdat ze door de mensen gezien worden. Over hen spreekt de Heer in het evangelie: Voorwaar, ik zeg u, zij hebben hun loon genomen. Een leraar zegt, dat deze beloning niet anders is dan een ondergrond voor de toekomstige dingen. En wie de zonde liefheeft, hoeft niet te hopen op de toekomstige eer van het eeuwige leven. Hier moet worden opgemerkt, dat er diverse mensen zijn die geen hoop hebben op God de Heer wegens hun grote menigvuldigheid der zonden, zodat zij twijfelen aan de goddelijke genade en menen, dat hun zonden groter zijn dan de grondeloze barmhartigheid van de almachtige God. Zo hebben Kaïn en Judas en vele andere twijfelachtige mensen gedaan. Zij bedenken niet, dat Zijn goddelijke goedheid en genade de zonden van alle mensen overtreffen, net zo goed als dat de ganse zee een enkele druppel wa-

waren volkōmen glauben \ du volbringest dann die
werck des glaubēs/hastu aber des glauben nit so ma
gstu nit behalten werden. vnd also mag ein igklicher
an im selbs priefen vnd mercken ob er ein rechter cri/
sten mensch sey oder nit/wañ er doch alles das glaubt
das die heilig geschrifft vßlegt vnd verkunt/mit dē
zwölff stucken des cristen glauben.

Das .x. Capittel von d̉ hofnung

Zwai end auff
baide seitte der
an der gurttel.

Auß dē glauben hat die tugent der hof
nung iren vrsprungk/das mögē wir
mercken bey der gurten/die da hatt
zwey end übersich angebunden an d̉
rechten vñ an der lincken seitē/ Bei
dem end an der rechten seiten/mögē
wir versten vnser gutten werck die wir got dem her/
ren zů lob vnd zu ere volbringen/ darumb wir allein
hoffen vnd warten sollen den lon in dem ewigen lebē
vnd nit hie vfferden/ Nit als die gleißner/die alle ir
gůtten werck darumb thund/das sie vō den menschē
gesehen werden. Von den der herr in dem ewangelio
spricht Für war sag ich euch sie haben iren lon genom
mē: Ein lerer spricht: Das dye hofnung nicht anders
sei dañ ein beitung der zukünftigen ding/vnnd were
die sund lieb hat der ist nit hoffen der zůkunftigen ere
des ewigen lebens. Hie ist zů mercken das do sein
etliche menschen die do kein hofnung habē zů got dez
herren/ von iren grossen manigfeltigkeyten der sün/
den/also/das sie verzweifeln an der götlichen gnaden
vnd meinent ire sund sein grösser/wañ die grundloß
barmhertzigkeit des almechtigen gottes Also haben
gethan kayn vnd Judas vnd ander vil zweifelhafti
ger menschen/die bedenckent nit das sein götlich güt
vnd genad übertreffen ist aller menschen sunde/ also
wol als das gantze mere einen eynigen tropffen was/

ter kan hebben. Daarom is de vertwijfeling een zonde jegens de Heilige Geest, hetgeen toch met name een grote zonde is, die de mens in de eeuwige pijn brengt. Er zijn andere zonden jegens de barmhartigheid van God, namelijk dat zij te veel hoop hebben en zeggen, dat God het hemelrijk niet voor de ganzen heeft geschapen. Dat klopt weliswaar. Hij heeft het niet voor de ganzen geschapen. Zo is het ook niet voor de slechte mensen geschapen, en ook niet voor degenen die hun leven niet willen verbeteren, doch voor de goede zalige, uitverkoren mensen die Zijn goddelijke wil volbrengen, en voor diegenen die gezondigd hebben en voortaan hun leven verbeteren en boeten door een boetvaardig leven, en niet voor de slechte mensen die aldus zondigen jegens de barmhartigheid van God en hun leven niet willen verbeteren. Ook dat is een zonde jegens de Heilige Geest. Zulke mensen komen zelden tot waar berouw. Ook moeten wij ons, door de hoop op God, verheffen boven de slechte en wederwaardige dingen die wij hier op aarde lijden om Gods wil, opdat wij daarom op grote vreugde hopen, die geen mens kan bedenken of beschouwen. Dat kunnen wij opmerken via de bevestiging van de gordel aan de linkerzijde. Want onder de linkerzijde verstaan wij in de Heilige Schrift gemeenlijk de wederwaardige dingen, en onder de rechterzijde de gelukzaligheid van onze goede werken.

De mens derhalve die de boven beschreven dingen en deugden in zich heeft, kan zichzelf zeer machtig geestelijk bezitten met het zadel van het geduld.

Het 11e hoofdstuk, over de spoor.

ſers vermag. Vñ darumb iſt d ie verzweifelunge eyn
ſund in den heiligen geiſt\ das doch zu mal ein groß
ſünd iſt vnd bringet den menſchen in die ewige peyn.
Die andern ſünden vff dye barmhertzigkeyt gottes
alſo das ſie der hoffnung zů vil haben/ vnd ſprechend
alſo/ got der habe den genſen das hymelreich nit ge/
ſchaffen/ das iſt wol war/ er hat es nit den genſen ge/
ſchaffen/ ſo iſt es auch nit den böſen menſchen geſchaffē
auch nit denen die ir leben nit beſſern wöllen/ ſunder
den gůtten ſeligen auſſerwelten menſchen/ die ſeynē
götlichen willen volbringen/ vnd die/ die do geſun/
der haben vnd furbas ir leben beßern vñ bůſent durch
ein bůßuertig leben/ vnd nit den böſen menſchen dye
alſo ſundent vf die barm hertzigkeit gottes/ vnd ir le
ben nit wollent beßern/ das do auch iſt ein ſünd in dē
heyligen geiſt/ vnd ſollich menſchen kommen ſeltē zů
warē rewen. Auch ſollen wir vns zů dem andern mal
erheben über ſich durch dy hofnung zů got/ die übeln
vñ widerwertige ding die wir hie vff erden leidē vmb
gottes willen/ alſo das wir darūb hoffen ſollen groß
freud die kein menſch bedencken noch betrachten mag
das mögen wir mercken bei der heftung der gurtē an
der lincken ſeiten Wañ wir bei der lincken ſeiten ge/
meinlich in der heiligen geſchrift verſteen die wider/
wertigen ding/ vnd bei der rechten ſeiten die glückſa
mikeit vnſer gůten werck.

Darumb welcher menſch
an im hat dy obgeſchriben
ding vnd tugent/ d möcht
wol gewaltigklich beſitzen
ſich ſelbs geiſtlich mit dē
ſattel der gedult.

Das eilffte Capitel vom ſporn

In de tweede plaats moet de ridder twee sporen hebben, want hoe goed zou het zijn dat hij stevig op het paard in het zadel zit, terwijl hij toch het paard niet zou kunnen besturen zodat het gaat naar zijn wil. Hij moet daarom deze sporen hebben waarmede hij het bestuurt, zodat het verder gaat.

Over de boete

Onder de spoor die drie punten of plekken heeft, die in het midden zijn samengevoegd, kunnen wij het boetvaardige leven verstaan, dat drie punten moet hebben, dat wil zeggen, drie delen. De penitentie, waar berouw en het leed om de zonden; loutere biecht; en volkomen boete, die een achteraan geplaatste punt is waar het wieltje aan staat en steekt. Daaronder kunnen wij eigenlijk het eerste deel van de penitentie verstaan, dat wil zeggen, de bedroefenis van het hart en van het gemoed om de dingen die achter ons liggen. Dat wil zeggen, om de voorbije zonden die de mens in zijn voorbije tijd jegens God, zijn Schepper en Heer, begaan heeft, waarvan er soms veel zijn en aldus voor de mens ontelbaar. Onder het wieltje aan de spoor dat veel punten heeft en waarmede zo nu en dan het trage paard gestoken wordt zodat het bloedt, kunnen wij de menigvuldigheid van de zonde verstaan. Want de berouwvolle mens heeft eigenlijk vanuit de grond van een berouwvol hart bedacht, dat de innerlijke mens door zulk een bitterheid van het ware berouw en leed om dergelijke begane zonden het water der tranen heeft gewist, want waar berouw zal niet anders zijn dan wenen om de eerdere zonden, en een gans voornemen om zulke volbrachte zonden en ondeugden der voorbijgegane tijd voortaan in toekomstige tijden te mijden en nimmermeer te volbrengen of te doen. En van de raderen moeten er twee

Zu dem andern male/muß der ritter ha/
ben zwen sporn/dan wie wol es were dz
er vest seße vff dem pferde in dem sattel
so konde er doch das pfert nit geregierē
also das es gee nach seinē willen er hab
dann die sporn do mit er es rüre das es
fürbaß gibe

von der buse

Bey dem sporn der do hat drey spyttzen oder ort vnd
synt mytten zusamen gefugt/mögen wir versteen dz
bůßuertige leben das do sol haben drey spyttzen/dz
ist drey teyl der penitentz/ware rew vnd leyd vmb
die sünde/lautter beycht/vnd volkōme buß/der eyn
spyttze ist hindersich gestellet do das redlein an steet
vnd sticht/do bey mögen wir eygentlich versteen dz
erste teil d penitencz dz ist die betrübnuß deß hertzen
vnd deß mutes vmb die ding die hinder vns sint/das
ist vmb die vergangen sünde die der mensch in seiner
vergangen zeyt wider got seynen schöpffer vnd herrē
gethan hat/der vnderzeiten zů mole vil ist vnd den
menschen also vnzelich Bey dem redlin an dem spo
ren das do vil spittzen hat vnd vnderweylin das dre/
ge pfert do mit gehawen wirt das es blutet/mögen
wir versteen die manigualtigkeit der sünd/wañ der
reüwige mensch die eygentlich von grunde eines rew
gen hertzen bedechte das der innerliche mensch durch
söliche bitterkeit der waren rewen vnd leydes vmb söl
liche vergangen sünde außgewßt das wasser der tre/
ne/wann ware rew ist nit anders dann weynen vmb
die vergangen sünde/vnd ein gantzer fürsatz sölche
volbrachte sünd vnd laster der vorgangē zeit furbaß
in zůkunfftigen tzeiten zů meyden vnd nymmer mere
vollenbringen oder thun/vnd der redlin söllen zwey

zijn. Het ene aan de rechtervoet, waaronder wij menig goed werk mogen verstaan, dat de zondaar achterwege heeft gelaten en dat hij best gedaan had kunnen hebben, waarbij hij daarenboven ondertussen ook gebonden is geweest aan ordening en gebod van de almachtige God en de moeder van de heilige Kerk; en dat hij zulk een tijd onnuttig verdaan heeft. Onder de andere voet kunnen wij de boze werken verstaan die de zondaar gedaan en volbracht heeft, tegen de geboden van God en de ordening der heilige Kerk. De mens die twee dingen uit zijn verleden tijd, dat wil zeggen, de zonden en boze werken, begaan heeft en de deugd achterwege heeft gelaten, moet het vlijtig beschouwen; zodanig dat hij, zoals hierboven beschreven staat, het water der tranen vergiet. Hij zou eigenlijk kunnen weten, dat over hem de woorden van de Heer gesproken kunnen worden, wanneer Hij zegt: Zalig zijn diegenen, die wenen. Aldus wilde Hij spreken over hun zonden, want zij worden getroost. Niet door menselijke, doch door goddelijke troost. Want God de Heer droogt de tranen van de ogen van Zijn lieve uitverkoren mensen met de troost van het eeuwige leven, zodat zulke mensen voortaan niet meer geraakt worden door de bedroefenis of smart waar zij voorheen doorheen gegaan zijn. Aldus spreekt St.-Johannes in het boek der hemelse Openbaring. Doch de mensen die hier in deze tijd niet aldus wenen, zullen zonder enige twijfel wenen in de onvoorstelbare, jammerlijke, eeuwige pijn der hel en aan de macht van de boze geesten worden gegeven, die hen hier zullen houwen en beroeren met de sporen van het eeuwige vuur. En jij, arme, zondige mens, heb derhalve berouw, en lijd om de zonden die je gedaan hebt in je korte tijd; hoe eerder, hoe beter. En spaar je berouw niet tot in de ouderdom of tot in het einde, zoals zovele mensen doen en

sein/eins an dem rechten fůß/do bey wir mögen ver/
sten manig gut werck/das der sünder vnderwegen
hat gelassen das er wol möchte han gethan/vnd dar
zů auch vnderweilen verbunden ist gewest von orde/
nung vnd gebott deß almechtigen gottes vnd der
mutter der heiligen kirchen/das er sölliche zeyt vn/
nützlich verthan hat Bey dem andern füße mögē
wir versten/die bößen werck die der sünder gethon
vnd volbracht hat wider die gebot gottes vnd orde/
nung der heiligen kirchen Welcher mensch die zwey
ding seiner vergangnen zeit/das ist die sünde vnnd
böße werck begāgē/vnd die tugent vnderwegen ge/
lassen sölt es fleissigklich betrachten/also/das er auß
gösse wie ob geschriben steet/das wasser der threne d'
möchte eygentlich wissen/das von im möchte gespro
chen werden die wort des herren/do er spricht Selig
sint die dy do weynend/also wolt er sprechen vmb ire
sünde/wann sie werden getröstet nit vō menschlichē
sünder von göttlichem trost/wann gott d' herre truc
kenen ist die augen seiner lieben außerwelten menschē
von den trehen mit dem trost des ewigen lebens/al/
so das fürbaß kein betrübnuß oder schmertze sölliche
menschen berüeren ist/wañ sie vorhyn do durch ge/
gangen sint. Also spricht sanctus Johannes imm dem
buch der heymelichen offenbarung Aber die menschē
die hie iñ dießer zeit nit also weynen/die werdent on
allen zweifel weynen imm der vnbetrachtlichen iame/
rigen ewigen peyn der helle vnd werdent den bößen
geysten geben iñ ire gewalt der sie hie wirt hauwen
vnd rüren mit den sporn des ewigen feüers/vnd dar
umb du armer sündiger mēsch hab rew vñ leyd vmb
deyne sünde die du gethan hast imm dyeßer kurtzenn
zeyt/vnd so ee so besser vnd spar deyne rewe nit iñ dz
alter oder imm das ende also vil menschen thun vnd

bedrogen worden. Wanneer dan de tijd van de dood komt, heeft mens zoveel te schaften met zijn lichamelijke pijn, dat hij het andere vergeet. Hier moet men weten, dat er helaas vele mensen zijn die, wanneer zij in de vasten moeten biechten - nu het verplicht is naar ordening van de moeder der heilige Kerk dat iedere mens op zijn minst in de bovengenoemde tijd zijn zonden biecht -, zo traag, laat en onwillig zijn, dat zij hun biecht zo lang mogelijk uitstellen als zij kunnen. Sommigen tot aan de vasten, sommigen tot aan de palmdag, en het is voorzienbaar dat wanneer dergelijke mensen niet meer wettelijk schande zouden vrezen, zij immer ongebiecht zouden blijven. Dat degelijke mensen tot de biecht gedwongen worden door een dusdanige wereldlijke vrees, is er een ware oorzaak van dat zij ook geen gans berouw hebben. Bovendien heeft de biecht dan in het geheel geen nut, want het berouw moet met de biecht vergezeld gaan, anders is het niets waard. Ach, hoezeer onzalig zijn zulke mensen die meer de wereldlijke schande vrezen dan God. Want iedere christenmens verheugt zich toch van ganser harte wanneer de heilzame tijd van de vasten ervoor zorgt, dat hij zijn bevlekte en onreine ziel, die door de onzuiverheid door menige zonde van hem misvormd is, wederom louter, rein en helder maakt. Daarom moet de biecht allereerst vrijwillig zijn, anders is hij niets waard. De biecht moet ook louter zijn en wel zo, dat de mens helder zijn zonden vertelt, hoe hij die begaan heeft en niet omdat een beul[9] het hem verplicht, zoals vele mensen doen. Hij[10] moet ook bescheiden zijn, zodat hij[11] iedere zonde met onderscheid uitlegt voor zover hij kan en vermag, en waar en hoe hij die volbracht heeft. Hij moet ook deemoedig zijn, en met grote vrees en schaamte geschieden, want daarnaar wordt de mens veel pijn afgenomen. Toch moet de vrees of schaamte niet zo groot

[9] "hüttel". Kennelijke zetfout voor 'büttel'.
[10] "Sie", lees: de biecht.
[11] "er", lees: de biechteling.

betrogen werdent/ dañ/ wañ die zeit des tods kumbt
so hat der mensch also vil zů schaffen mit seinem leip/
lichen schmertzen das er des andern vergißt. Hie ist
zů wißen das do leider vil menschen seint/ wañ sie bet
chten sollen in der vasten/ noch dem es vffgesetzt ist/
noch ordnung der mutter der heiligen kirchen/ eynen
igklichen menschen zů dem aller mynsten in der ob/
genanten zeit zů beichten sein sund/ also treg laß vnd
vnwillig seint/ das sie ir beicht verzyhen so sie aller/
lengst mögen/ etlich biß fastē etlich biß zum palmtag
vnd es ist versehenlich forchtent sollich menschen nit
mer wetlich schand sie bliben ymer vngebeicht. Das
ist ein ware vrkund/ das sollich menschen getrungen
werden zů der beicht/ durch sollich weltlich forcht dz
sye auch keinen gantzen rewen haben/ on den/ die bei
cht gar nicht nutz ist/ wañ die rew můß ye bei der bey
cht sein sie ist ye anders nicht wert Ach wie gar vnse/
lig seint söllich menschen/ die do mer fürchten dy welt
lich schand wañ got. dañ sich doch ein iegklicher cristē
mensch von gantzem seinez hertzen frawen solt/ wañ
die heilsam zeit der vasten macht/ das er möcht seyne
befleckte vnd vnreyne sel/ die durch die vnsauberkeyt
manigersiner sunde mißgestalt ist/ wider/ lauter/ rey
ne vnd clare machet. Darumb zům ersten so soll dye
beicht willig sein anders sie ist nichts wert. Die bey/
cht sol auch lauter sein/ also das der mensch klerlichen
erzele sein sund wie er die gethan hat/ vnd im nit eyn
hüttel vff setze/ also dañ viel menschen thunt. Sie sal
auch sein bescheiden/ das er yegliche sund mit vnder/
scheid außleg/ also verr er kan vnnd mag/ vnd wo er
sie/ vnnd wie er sie volbracht habe/ Sie sal auch seyn
demütig vnd geschehen mit grosser forcht vnd scham
wañ dar nach dem menschen vil peyn abgenommen
wirt/ Doch so soll die forcht oder scham nit also groß

zijn, dat de mens iets verzwijgt, want wanneer dat geschiedt, zou het geen ware biecht zijn. En de mens die de dingen niet in zijn biecht opneemt, heeft geen waar berouw en doet geen ware biecht. In de heilige geschriften vinden wij zeer weinig mensen die aan het eind van hun leven volkomen berouw hebben gehad, met uitzondering van de misdadiger aan het kruis, die door de almachtige God ten voorbeeld is gesteld aan alle mensen die gezondigd hebben en hun leven willen verbeteren, opdat zij niet vertwijfelen in hun zonden. Doch de mens die in een zondige staat en wezen is, moet zich niet verlaten op het einde van de misdadiger, want God de Heer trekt van zulke mensen Zijn goddelijke genade weg. Wanneer alzo iemand jegens Zijn barmhartigheid zondigt, is dat een zonde die zeer moeilijk te vergeven is. Daarom moet iedere mens bedenken dat God, de rechtvaardige Heer, degene die in de huidige dag verzuimd heeft doordat hij zonde volbracht heeft, niet de dag van morgen zal beloven om de zonde te boeten, en daarom is het met name een ijdel voorrecht en onzeker iets dat de mens zijn berouw wil opsparen tot aan het einde, aangezien hij toch wel weet dat er zeer vele dingen zijn die hem daaraan hinderen. En dit is over het berouw en leed om de achterliggende zonden.

Het 12e hoofdstuk, over de biecht.

Onder de tweede punt aan de spoor kunnen wij de loutere biecht verstaan, die moet volgen op het ware berouw en het lijden om de zonde. Want wanneer de mens berouw zou hebben, zoals hierboven beschreven, en hij zou de zonde niet biechten zoals de biechtvader het wel zou willen hebben, dan had hij niet genoeg gedaan.

sein/das der mensch etwas verschweige/ wann wo dz
geschech/so were es keyn gerechte beicht.vnnd wo der
mensch ist der die ding nit an seiner beicht hat der hat
kein ware rew\nach dut kein ware beicht. vnd wir vñ
der heiligen geschriffte gar wenig menschen vinden
die ann dem end ires lebens volkommen rew gehabt
haben /außgescheiden der schecher an dem creutz den
der almechtig got vorgesetzt hat/allen menschen dy
do gesundet haben vnd ir leben wollent bessern/das
sie icht verzweifeln inn iren sunden/ Aber der mensch
der do ist inn eynem suntlichen stat vnnd wesen/ soll
sich nit lassen vff des schechers ende/wañ got der herr
solchen menschen abzyhen ist sein götlich genad/ dye
do also sundent vff sein barmhertzigkeit/ vnd das ist
ein sölche sünd die gar schwere ist zů vergeben/ vnnd
darumb sal ein iegklicher mensch gedencken das gott
der gerecht herre der im den heütigen tag verlihē
hat in dez er die sünd vollenbracht hat/im nit verhei
sen den mornigen tag die sünd zů büssen/vñ darum b
so ist es zů male ein vppig dorecht vnsicher ding dz d
mensche seine rewe sparen wil byß an das ende/so er
doch wol weyß dz gar vil ding sint die yn daran hin/
dern Vnd diß ist von der rewe vnd leyde vmb dye
vergangen sünde.

Das.xij. Ca. von der beichte

Bey der andern spitzen an dem sporn mögen
wir versteen die lauter beicht die do nach vol
gen sol der waren rewen vnd leyde vmb die
sünde /dann were es dz der mensch rewē hett wie ob/
geschribenn vnnd beichtet nit die sunde so er der.
beichter wol haben möchte so hett er nit gnugg ethā

d ij

Want zo kun je het toch wel noemen, wanneer iemand een ijdel berouw heeft zonder de biecht, die de mens toch zo goed zou kunnen volbrengen en doen, terwijl hij het toch niet deed. En het zou voor hem niet van nut zijn voor het eeuwige leven. Anders is het, wanneer de mens waar berouw heeft en gaarne zou willen biechten, maar geen biechtvader kan vinden. Want op zulk een wijze zou het berouw de mens tot nut en goed zijn voor de eeuwige zaligheid. Hier moet men weten, dat de biecht niet anders is dan een gewillige, louter bescheiden en eigen uitleg der zonde en erkentenis met gans berouw en leed. En ging de mens anders naar het Heilige Sacrament, dan zou het geen wonder zijn dat de aarde hem levend verslond vanwege de grote zonde die hij daarmede volbracht. En zou ook de barmhartigheid niet zo groot zijn, dan zou een ganse gemeenschap van een dorp of van een stad, of een gans land van zulk een mens het ontgelden. Want zulk een mens en eenieder die niet een ware biecht aflegt en daarover tot het waardige Sacrament gaat, doen God zulk een slag alsof Hij lichamelijk hier op aarde kwam en de mens Hem lichamelijk zou doden, hetgeen toch een onuitsprekelijke doodzonde zou zijn, alzo in alle gelijke vormen en wijzen. Doch de mens die niet zijn biecht aflegt en die verzuimt, en ook niet tot het Heilige Sacrament gaat naar de bedoeling van de heilige christenheid in de bovengenoemde heilige vasten- en paastijd, tegen en zonder de wil, raad en opdracht van de biechtvader, die mens staat er dan zo voor, dat zijn biechtvader hem zegt het achterwege te laten, dat wil zeggen, tot het Heilige Sacrament gaan. De biecht moet ook zichzelf betreffen, zodat de mens over zichzelf en niet over andere mensen biecht. Nog zeer vele eigenschappen behoren tot een ware, loutere biecht, hetgeen hier te lang zou zijn om te vertel-

wann das doch wol geheissen möchte werden ein vp
pige rewe on die beicht so der mensch so wol vollen/
bringen möcht vnd thün / vnd doch nit thete vnd we
re im alles nit nütz zů dem ewigen leben Anders ist
es wañ der mensche waren reuwen hat vñ gern wölt
beychten vnd den beichter nit haben mag / wann inn
söllicher weyß wer die rew dem menschen nütz vnnd
gut zů ewiger seligkeit. Hye ist zů wissen das dye
beycht nit anderß ist dann ein willig lautter beschey
den vnd eygen außlegung der sünde vnd erkentniß
mit gantzem reüwen vnd leyde / vnd gienge d' mēsch
anderß zu dem heyligen sacrament es were nit wun/
der das yn die erde lebendig verschlünde von der gro
ßen sünde wegen die er do mit volbrechte / vnd were
auch die barmhertzigkeit nit also groß so möchte ein
gantze gemeyn eins dorffes oder einer stat oder eyn
gantz landt eynes söllichen menschen engelten / wañ
ein sölcher mensch vnd ein yegklicher der do nit eyn
rechte beycht thůt vnd darüber zů dem würdigen sa/
crament geet der thůt gott ein sölche schmacheit also
were es das er leiplich hie vff erden gienge vnnd der
mensch yn leiplichen tödtet das doch ein vnaußsprech
lich todt sünde were / also inn aller gleicher forme vñ
weyße / sunder der mensche der nit sein beycht thůt vñ
versaümet die vnd auch nit zů dez heyligen sacramēt
geet nach vffsatzung der heiligen cristenheit iñ der
obgenanten heyligen vasten vnd österlichē zeit wid'
vnd one deß beychterß willen rat vnnd geheyß / der
mensche habe dann sölliche sache das im seyn beychti
ger heyß das vnderwegen lassen das ist zů dem heyli/
ligen sacrament geen Die beichte sol auch eygē seyn
das der mensche von im vnd nit von andern menschē
beychte Noch gar vil eygentschafft gehörent zů ey/
ner rechten laütteren beycht das hie zů lange zů ertze/

len, aangezien bij de mens ook een behoefte aan de preek hoort, want al ons heil ligt aan het ware berouw en de loutere biecht, en aan de volkomen boete.

De volkomen boete mogen wij verstaan onder de derde punt, die ook naar voren gericht is, want het ware berouw om de zonden die achter ons zijn, wordt ons beduid door de punt aan de spoor die achteruit staat, zoals hiervoor geschreven staat. Vervolgens komen er twee dingen die de berouwvolle mens voor zich heeft. Dat is de loutere biecht en de volkomen boete. Die verstaan wij onder de naar voren gerichte twee punten aan de spoor. Over de volkomen boete zegt St.-Augustinus: De volkomen boete is, dat de mens de aangelegenheid der zonde uitwerpt en verder niet begaat. Zo zegt St.-Anselmus: Het volkomenste is, dat de mens God de passende eer geeft, zodat hij zich met Hem verzoent en genoegdoening geeft zoveel hij kan en vermag. Ook aan zijn nevenchristen die hij eerder vertoornd heeft of schade toegevoegd, naar raad en oproep door zijn biechtvader. En hij volbrenge gewillig en gaarne de boete die de priester hem oplegt zonder enige tegenspraak, aangezien toch iedere boete die in de biecht wordt opgelegd, zeer klein is vergeleken met de zonden van de mens. Derhalve moet de zondaar uit zichzelf iets meer doen dan hem wordt opgelegd, aangezien toch geen enkele zonde ongewroken en ongeboet mag blijven, hetzij hier in deze tijd of aldaar in het vagevuur, waar een uur de mens honderd jaar dunkt wegens grote smart, wee en pijn. En de mens die zich het vagevuur wenst, weet niet wat hij doet. Aldus spreekt St.-Gregorius. Doch het vagevuur is hem liever dan de hel, want het ene heeft een einde en het andere niet. Derhalve moet jij, arme zondaar,

len were do von der mensche auch ein notdurfft an d
predige horet/ wann alles vnser heyl leyt an der wa/
ren rewen vnd lauttern beichte/ vnd an der volkom/
men bůße.

Die volkommen bůß mögen wir versteen bey der
dritten spitzen/ vnd die auch vorsich gestalt ist/ wā
auß dem waren rewen vmb die sünde die hinder vns
sint der vnns bedeutet wirt bey der spittzen an dem
sporn die hindersich steet/ also obgeschriben ist/ vol/
gent vnd koment zwey ding die der reüwige mensche
vor im hat/ das ist die lautter beichte/ vnd volkomē
bůß/ versteen wir bey den zweyen spittzen vorsich ge
richt an dem sporn Von der volkommē bůße sprichet
sanctus Augustinus/ das volkommen bůß ist/ das d
mensche vßwerffe die sache der sünde fürbaß nit ver/
henge So spricht sanctus Anshelmus/ das volkom
men sey/ das der mensche gott gebe die zymliche ere
also das er sich mit im versüne vñ gnůg thů als verr
er kan vnd mag/ vnd auch seynem neben cristen dem
er erezörnet hat oder schade zůgefüget noch rat vñ ge
heyß seynes beichters/ vnd das er williglich vñ gern
die bůße die im der priester vffsetzet on alle widerred
volbringe/ wann doch ein yede bůße die inn der beich
te vffgesetzet wirt gar kleyn ist gegen der sünden deß
menschen/ vnd darumb so můß der sünder etwas me
thun wann im vffgesetzt wirt von im selbs/ dañ doch
keyn sünde vngerochen vnd vngebüßet nit bleyben
mag/ entweder hie inn dießer zeit oder dort im feg/
fewer do eyn stůnde den menschē hundert iar duncket
von großem schmertzen wee vnd peyn/ vnd der men/
sche der ime das fegfewer wunschet der weyß nit was
er thůt Also spricht sanctus Gregorius Doch ist im
das fegfewer weger dan die hell/ wan eyns hat ein en
de das ander nit/ vñ darumb du armer sünder du solt

gaarne boete doen, hier in de tijd, met vasten, bidden en aalmoezen geven, naar kerken en naar preken gaan en met andere boetvaardigen werken, opdat je niet grotelijks gestraft wordt in de toekomstige tijd. Alzo heb je de spoor met drie punten; de ene achterwaarts en twee voorwaarts. In het midden zijn ze samengevoegd. Alzo zijn ook deze drie dingen, dat wil zeggen, berouw, biecht en volkomen boete der penitent van het volkomen leven.

Het 13e hoofdstuk, over het spoorleder.

Iedere spoor moet met het leder aan de voet worden vastgebonden met twee lederen. Het ene zit aan de voet vast en is zo verborgen, dat men het niet goed ziet. Het andere gaat naar boven rond de voet, zodat men het gans ziet. Zou het zo zijn, dat het de spoor aan zulke lederen ontbreekt en het ze niet heeft, dan zou het voor de ridder geen nut hebben om het paard te sturen. Onder het leder, dat een fraaie stof is, mogen wij de deemoedigheid verstaan, die een behoeder is van alle deugden. Alzo is de hovaardigheid een wortel en een oorsprong van alle ondeugden, zonden en slechtheid. De deemoedigheid moet tweevoudig zijn, namelijk innerlijk en uiterlijk. Want zou het zo zijn, dat de mens uiterlijk deemoedig is en innerlijk niet, dan mocht men hem een huichelaar noemen en een hovaardige mens. Zou hij evenwel de innerlijke deemoedigheid hebben en de uiterlijke niet, dan gaf hij zijn medemensen een slecht voorbeeld, zodat andere mensen bij hem of door hem geërgerd werden. De mens die derhalve ware boete wil bewerkstelligen om zijn zonden, moet zijn boetvaardige werk volbrengen in innerlijke en uiterlijke deemoedigheid. Niet om wereldlijke roem, want net zoals de spoor die het onderste leder niet heeft, dat wil zeggen, de innerlijke ware mening, zich spoedig naar voren en naar achteren omkeert, alzo keert de mens zijn aalmoes geven, zijn vasten en zijn andere goede werken om, die hij doet opdat hij door de mensen gezien wordt.

gern bůß wirckeñ hie in ď zeit/mit vasten/betten/al/
mosen geben zů kirchen vnd zů predige geen vnd mit
andern bůßuertigen wercken/darumb dz du nit gröb
lich gestraffet werdest inn der zukünfftigen zeit/Also
hast du den sporn mit dreyen spitzen/einē hindersich
vnd zwen vorsich vnd sint mitten zů samen gefüget
Also sint diese drey ding das ist rew/beicht/vñ volkō
men bůße der penitentz des volkommen lebens

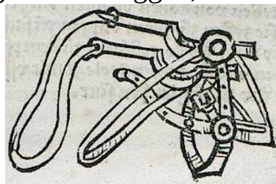
Das xiii. ca. von dem sporn leder

DIeßer sporn sol mit dem leder an den fůß ge/
bunden werden mit zweien ledern/eyns ist vn
den an dem fůß vnd ist also were es verborgē
also das man es nicht wol siecht/das ander geet oben
vmb den fůß das man gantz siecht vnd were es dz der
sporn sölich leder mangelt vnd nit hett/so were er dez
ritter nit nütz das pfert zů regieren Bey dem leder dz
do ist schöne materie mögen wir versteen die demüti
keit die ist ein behelterin aller tugende/Also die sünd
der hoffart ein wurtzel ist vnd ein vrsprungk aller la
ster sünde vnd boßheit Die demütigkeit sol sein zwi
faltig innerlichen vnd vßerlich/dañ were es daz der
mensche vsserlich demütig were vnd inwendig nit so
möchte er geheissen werden ein gleißner vnd ein hof
fertiger mensche/hette er aber die innerliche demüti
keit vnnd der vsserlichen nit/so gebe er seinē ebē men
schen ein böße beyzeichen/also das anď menschen bey
im oder an im geargert würden/vnd darvmb der mē
sche der do wil recht bůß würcken vmb seine sünde der
můß sein bůßuertigē werck volbringē iñ innerlicher
vñ vsserlicher demütigkeit nit vmb weltlichen rume
wañ gleicherweiß ď sporn ď do nit hat dz vnderst leder
dz ist die innerliche rechte meynūg sich vkert also bal
de vor sich also hindersich/also mißkeret der mensche
sein almosen gebē/sein vastē vñ anď sein gutē werck
die er darumb thut dz er vō den mēschē gesehē werde

Daarom spreekt de Heer: Voorwaar, ik zeg u, zij hebben hier in deze tijd hun loon genomen. Heeft hij echter het leder niet, dat wil zeggen, dat hij de goede werken achterwege laat, dan ontvallen hem de sporen, dat wil zeggen, de drie bovengenoemde werken der penitentie.

Het 14e hoofdstuk, over godvrezendheid.

De twee leders moeten inwendig en uitwendig aangehecht zijn. Onder de hechtingen moet je de godvrezendheid verstaan, want de ware deemoedige mens vreest altijd de Heer in al zijn gedachten en woorden. Daarover zegt David in de psalm: Heer, nagel en voeg mijn vlees tezamen met Uw vrees. Hij zegt ook, dat de vrees het begin van de wijsheid is. En daarom kan de mens die zonder de godvrezendheid leeft, wel een nar of een dwaas genoemd worden, aangezien hij de geestelijke wijsheid niet heeft. Hij is gelijk de ezels, muildieren en paarden waarin geen begrip is. Wil je daarom niet eeuwiglijk verdoemd worden, moet je God, jouw Schepper en Heer, in al je aangelegenheden voor ogen hebben, want Hij ziet en onderkent niet alleen de woorden of werken, doch ziet met name ook de geringste gedachten van je hart. Hoe komt het echter dat je je schaamt om voor de sterfelijke mensen te zondigen, en je je niet schaamt voor God de Heer, voor een moeder Maria en alle engelen en uitverkoren mensen en heiligen die alle werken duidelijk onderkennen? En daarom mag ik wel zeggen, dat de zondaar en niet-godvrezende mens vergeleken kan worden met de onverstandige dieren. Aldus zij je gesproken over de sporen.

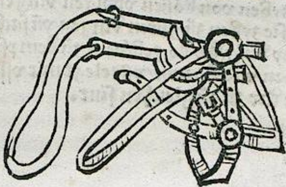

Het 15e hoofdstuk, over de toom.

Darumb ſo ſpricht der herre Fürwar ſag ich euch ſie
haben hy in dieſzer zeit irē lon genōmē Hat er aber
dz led nit/ dz iſt dz er die gutē werck vn̄ dwegē laſſet
ſo entpfellet im der ſporn/ das iſt die drei ob genātē
werck der penitentz

Das xiiij ca von gotlicher forcht

DJe zwei led ſölle̅ inwēdig vn̄ vſzwendig ange
hefftet ſein/ bei den hafften ſolt du vſteen dy
götlich forcht/ dan̄ d recht demütig mēſch for
cht alzit den herrē in allē ſeinen gedencken wortē vnd
Do vō ſpricht dauid im pſalter/ herre nagel vn̄ füge
zůſāmen mein fleiſch mit deiner forcht/ dſelb ſpricht
auch dz die forcht ſey anfangk d weiſzheit/ vn̄ darumb
der menſche d do one die götliche forcht lebet mag
wol geheiſzen werdn̄ ein narre od ein thore wan̄ er die
geiſtliche weiſzheit nit hat vn̄ iſt gleich den eſeln meü
lern vn̄ pferdn̄ darin̄ kein verſtentniſz iſt vn̄ darumb
wilt du nit ewiglich vdampt werdn̄ ſo ſeltu got dein
ſchöpfer vn̄ herren in allē deinen dingen vor argē ha
ben wā er nit allein ſicht vn̄ erkennet die wort od wer
cke ſündlich er ſicht auch die mynſten gedäcken deins
hertzen/ wie kompt es aber das du ſch ā kaſt vor den
tödtlichen menſchen zů ſunden/ vn̄ ſchameſt dich nyt
vor got dez herren vor einer mutter maria vn̄ allen
engeln vn̄ auſzerwelten menſchen vn̄ heiligen die alle
die werck klerlich erkennen/ vn̄ darūb ſo mag ich wol
ſprechen/ dz der ſün
der vn̄ vnforchtſam
menſch zů glichn̄ ſey
vnuernüfftign̄ thie
ren Alſo ſey dir ge/
ſagt von dez ſporn.

Dz xv c. von dem zaum

Het derde wat de wereldlijke ridder moet en behoort te hebben, is de toom. Want hoewel hij het zadel en de sporen zou hebben en niet ook de toom, dan zou hij het paard vooral niet in zijn macht hebben, zoals ook hiervoor geschreven staat.

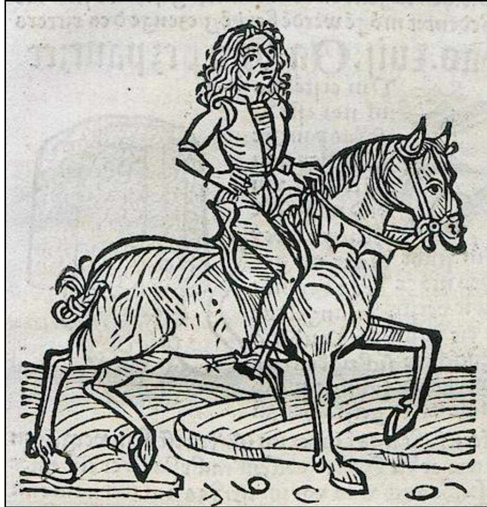
Onder de toom kunnen wij in het kort de bescheidenheid verstaan, die de mens moet hebben in al zijn aangelegenheden en werken. Wij zien wel in, dat wanneer iemand op een paard zit en het stevig de sporen wil geven en dan geen toom heeft, dat het paard dan hard zou rennen, zodat beiden zouden omkomen. Alzo vergaat het de mens die met onbescheidenheid het boetvaardige leven aanvangt, want er zijn vele mensen die dingen en werken zo grof aanvangen, dat zij zichzelf vernietigen, zodat zij uiteindelijk voor niemand van nut zijn. Dat geschiedt dikwijls degenen die het klooster of een orde ingaan om hun leven te beteren. Daarom vindt men in de wereld weinig mensen die in dergelijke aangelegenheden te veel doen, want iedereen doet zo weinig als hij kan. Zo wil ik vele dingen afslaan, want zo kort als de mens het paard heen-en-weer trekt met de toom, alzo moet iedere mens daaraan denken en de uiterlijke vijf zintuigen wegtrekken van slechte, ijdele dingen en aangelegenheden en ze naar goede dingen en aangelegenheden trekken. Dat zijn drie dingen die tot het paard behoren, namelijk het zadel, de sporen en de toom, uitgelegd met uiterlijke deugden die daarmede te vergelijken zijn.

Das dritte das der weltlich ritter
haben müß vnnd sol/ das ist der
zaum/ dann wie wol es were das
er hette den sattel vnd die sporn
vnd hett auch des zaumes nit/ so
möcht er das pfert zu male nit ge
weltigen also auch ob geschrib en
steet

Bey dem zaum kürtzlich mögen wir versteen
bescheidenheit die der mensch sol haben inn al
len seinen sachen vnd wercken / wir sehen wol
were es das einer vff einem pferde seße vnd wölt es
vast rüren mit den sporn vnd hett kein zaum / so mö
chte das pfert also sere lauffen das es yn beyden den
halß ab lieffe / also ist es vmb den menschē der do mit
vnbescheidenheit das büßuertige leben an fahet/ wañ
do sint vil menschen die sölliche ding vnd wercke al
so grob an fahend das sie sich selber züst öient das sie
zü letzt nyemands nütz werden / also dicke geschicht
den die da inn klöster geent oder orden ir leben zü bes/
seren vnd vmb deß willen das man wenig menschen
inn der welt vinder die zü vil thunt in söllichen sachē
dañ yderman thut so mynst er mag / so wil ich vil dings
abschlagen / deñ kürtzlich also der mensch das pferdt
hyn vnd dar zeucht mit dem zaum / also sol ein iegli/
cher mensch seyn gedencke vnd vsserliche fünff synne
abzyhen von bößen vppigen dingen vñ sachen/ vnnd
sal sie zyhen zü güten dingen vñ sachen/ vnd das sint
drey ding die do gehörent zü dem pferd/ der sattel/ dy
sporn vnd d zaum/ vffgelegt mit vsserlichen tugendē
die dar zü zü gleichen sint.

Het 16e hoofdstuk, over hoe een ridder zit
op een paard en geen harnas aan heeft.

Hier moet men verder weten, dat wanneer de ridder zo op het paard zit als hierboven afgebeeld staat, dit niet genoeg is om zijn vijanden te weerstaan zodat zij hem niet aan zijn lichaam letsel toebrengen, tenzij hij aangekleed is en goed uitgerust met het harnas, dus met pantser, kap en ander materieel zoals hierna staat. Aldus is het voor de geestelijke ridder genoeg om met de bovengenoemde deugden

21

Das. xvi. Ca. wie ein ritter sitzet vff eynem pferde vnd hat keynen harnisch an

HJe ist fürbaß zů wissen wen̄ ď rit/
ter also vff dem pferd sitzet also
obgeschribē steet/ das dz nit gnůg
ist zů widsteē seinen veynden also
das sie yn nit letzen an seinē leibe
es sey dan̄ das er angethon sey vn̄
wol außbereit mit dem harnisch al
se mit pãtzer/ haubē vn̄ anď gereit
schafft also hernach steet/ also ist es gnůg dē geistlichē
ritter mit den obgenanten tugenden tzů widersteen

zijn geestelijke vijanden te weerstaan, zodat zij hem niet aan de ziel verwonden wanneer hij de deugden heeft en erdoor aangekleed wordt, zoals hierna geschreven staat. Die kunnen ons beduid worden door de uitrusting van de ridder.

Het 17e hoofdstuk, over het pantser.

Het eerste wat hij nodig heeft, is het pantser dat het ganse lichaam rondom bedekt waar de vijand toesteekt, opdat hij niet gewond wordt. Daaronder kunnen wij de engelachtige deugd verstaan die 'prudentia' heet. In het Duits: voorzichtigheid. Want de wijze, voorzichtige mens moet ook geestelijk worden verstaan. Hij ziet hetgeen achter hem ligt, dat wil zeggen, zijn verleden tijd, hoe hij die tot nu toe volbracht heeft. Hij onderkent en ziet ook hetgeen voor hem is. Dat zijn met name vier dingen. Het eerste is zijn natuurlijke dood van de boven beschreven staat van het hout aan het zadel. Het tweede is het Jongste Oordeel. Het derde is de pijn van de hel. Het vierde de vreugde van het eeuwige leven. Over deze vier dingen zegt St.-Bernardus: Wat is gruwelijker dan de dood, wat is verschrikkelijker dan het Jongste Oordeel, wat is onverdraaglijker dan de hel, en wat is lieflijker en zoeter dan het eeuwige leven? Daarover zegt de wijze Ecclesiastes: Zoon, gedenk de laatste dingen die je moet meemaken, dan zondig je nimmermeer. Er zijn echter vele mensen en vrijwel de gehele

seinen geistlichen veinden das sie yn nit an der selen verwunden/ er habe dann an im vnd werde angethō mit sölichen tugenden als hernach geschribē steet/ die vns bedeutet mögē werdē bei dē gezeuge des ritters

Das .xviij. Ca. von dez pantzer

ZUm erstē das im not ist/ dz ist das pantzer dz do den gantzē leib ist vm vnd vmb bedecken/ wo der veyent hin sticht das er nit geschaden möge Do bey mögen wir verstē die angel tugent die do heyßet Prudētia zů deutsch vorsichtigkeit/ wā der weyße vorsichtige mēsch zů male verre geistlichen zů versteen sicht was hinder im ist/ daz ist/ sein vergāgen zeit/ wie er die byßher vollenbracht habe/ er erkennet vnd siecht auch was vor im ist/ das sint mit namen vier ding Das erst ist sein natürlicher todt von dem obgeschriben steet von dem holtz zů dē sattel Das and' ist das iüngst vrteyll Das dritt ist die pein der hellen Dz vierd die freud des ewigen lebens. Von dießen vier dingen spricht sanctus Bernhardus/ was ist greüßlicher dañ d' todt/ was ist erschröcklicher wañ dz iüngst vrteil/ was ist vnleidlicher dañ die helle/ vñ was ist lieplicher vnd süßer dañ das ewig leben So von spricht der weiß Ecclesiastes Sone gedenck an dein letzten die dir widerfaren müssen so sündigst du nymermere/ do sint aber vil mēschē vñ nahe die gātze

wereld die hun voorzichtigheid niet wijden aan deze dingen, doch bedenken hoe zij grote goederen, eer en macht kunnen verwerven. Daarop zetten zij dag en nacht en altijd hun zinnen en gedachten, en vergeten geheel en al de bovengenoemde dingen waar al hun zielenheil aan ligt. Door de wereld worden zulke mensen wijs en voorzichtig genoemd. Naar waarheid moeten zij echter tot dwazen en narren jegens God worden geteld. En ook zijn zij geen kinderen Gods, doch van de wereld, die slecht loon geeft. Daarom zegt de profeet: God mocht willen dat zij hun laatste dingen overdachten, begrepen en beschouwden. En op gelijke wijze dat het maliënkolder veel ringetjes en gaten heeft, zo heeft iedere voorzichtige mens het zeer nodig, dat hij zich aan alle kanten goed voorziet. Want onze vijand, de boze geest, heeft duizendvoudige list en menigerlei verleiding waarmede hij de mensen aanvecht. En om deze te weerstaan, zijn ook van nut de deugden met het aandachtige gebed, over ieder waarvan hierna helder geschreven staat.

Het 18e hoofdstuk, over de gordel.

Vervolgens moet hij een gordel hebben om het pantser. Daaronder kunnen wij de gerechtigheid verstaan. Daarover zegt de profeet: De gerechtigheid wordt zijn gordel. En de priester zegt, wanneer hij de gordel om de albe legt: Heer, gord mij om met het snoer of met de gerechtigheid van de gordel en bind om mij Uw goddelijke liefde en die van mijn naaste.

welt die ir fürsichtigkeit nit setzē vff diße dīg sund sy-
gedēckēme Wie sie kōnē vberkomē groß gůt ere vñ ge
walt/vnd daruff setzen sie tag vnd nacht vnnd alle
zeit ir synne vnd gedencken /vnd vergessen gentzlich
vnd gar die obgenanten ding do durch alles ir selen
heyl an leyt/vnd söllliche menschen von der welt wei
ße vnd försichtigkeit geheyßen werden / sie sint aber
inn der warheit recht thoren vnd narren gegen gott
zů zelen /vnd sint auch nit kinder gottes/sunder der
welt die do bößen lon gibt. Vnd darumb spricht der
Prophet. Wölt gott das die bedechten vnd verstün/
den vnd ir letzsten ding betrachtent vñ gleicher weiß
also das pantzer vil ringlin hat vnd löcher/also thůt
eynem yeglichen fürsichtigen menschen sere not dz er
sich an allen enden wol vorsehe/wann vnßer veyndt
der böß geyst tausentfaltige lyst hat vnd mancherley
versuchung do mit er den menschen an vichtet/ Vnd
den selbigen zů widersteen /sint zů male nütz die tu/
gend mit dem andechtigen gebet/ da von hernach vō
yglichem klerlich geschriben steet.

Das.xviii.Ca.von ď gurtel

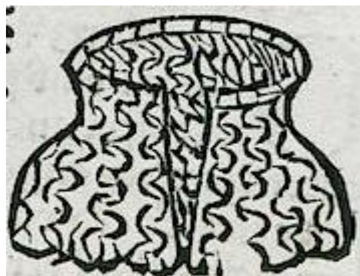
DArnoch můß er haben ein gürtel vmb dz pan
tzer\ do bey mögen\ wir versteen die gerechtig
keit Do von spricht der Prophet Die gere/
chtigkeit wirt sein gürtel /vnd der priester spricht wā
er den gürtel vmbe die albe leget Herre gürte mich
mit der schnur oder mit dem gürtell ď gerechtigkeit
vñ bind vmb mich dein götlich lieb vñ meins nechstē

De gerechtigheid geeft God hetgeen Hem en de naaste toebehoort. Ook is de mens aan Hemzelf, God de Heer, de verzoening om de zonden verschuldigd, zijn aandachtige gebed en de beschouwing van Zijn heilige, bittere lijden en ook de beschouwing van grote liefde, vriendschap en goedheid die God de Heer hem op menigerlei wijze betoond heeft. De mens moet aan eenieder geven wat hem toebehoort. Allereerst het tijdelijke goed. Wanneer hij dat heeft terwijl het aan iemand anders toebehoort en hij het niet teruggeeft, zou hij immer en eeuwiglijk verdoemd moeten worden. Daarom staat er geschreven, dat de zonde nimmermeer vergeven wordt, tenzij het afgedragen, gestolen, gewoekerde of geroofde goed wordt teruggegeven. St.-Gregorius zegt over de rijke man die met purper bekleed was: Gij allerliefste broeders, dat de zeer rijke man verdoemd wordt, is omdat hij zijn eigen goed niet met de arme Lazarus gedeeld heeft, en toch ook niet over hem geschreven staat dat hij iemand het zijne geroofd of afgenomen heeft. Hoezeer gruwelijk en heftig worden dan diegenen gestraft, die andere lieden het hunne met geweld, met roof en op menigerlei andere wijzen afnemen. En voor jou, arme zondaar, rover of moordenaar is dat alles een zonde. Hoe wil je je laatste einde voor God doorstaan? Want je moet heftig spreken en antwoord geven om zulke een grote zonde. Hoe wil je immer uitboeten dat je de arme het zijne afneemt en soms verbrandt of verderft, die je toch nimmer leed heeft aangedaan? De tijd komt nog, dat je gaarne zou willen dat je nimmer in het moederlichaam ontvangen werd vanwege de onuitsprekelijke pijn die je er eeuwig om moet lijden, en je mocht gaarne willen dat je nimmer mens was geworden, want je kunt nimmermeer tot genade komen.

Die gerechtigkeit gibt gott was im zů gehöret / vnd
dem nechsten / auch im selbs Gott dem herren ist der
mensch schuldig die versünung vmb die sünd / sein an
dechtiges gebet vnd betrachtniß seines heiligen bit/
tern leydens vnd auch betrachtniß grosser lieb frünt/
schafft vnd gutheit die im gott d(er) herre ertzeyget hat
inn mancherhand weyß / dem menschen sol ein yegli/
cher geben das im zů gehört Czu dem ersten das zeyt
lich gut wo er das herre vnd einem andern zů gehorte
vnd es nit wider gebe / er müßte ymmer vnd ewigk/
lich verdampt werden Darumb stet geschriben / das
die sünde nymmermer vergeben wirt / das abgetra/
gen / gestolen / wucher / oder geraubet gut werde dañ
wider geben. Sanctus Gregorius spricht von dem
reichē mañ der mit purper gekleidet was Ir aller lib
sten brüder / ist es das die seren vñ vast reichē mann
darumb verdampt werden das er sein eygen gut nit
mit dem armen lazaro geteylt hat / vnd doch auch nit
von im geschriben stet das er yemandts das sein ge/
raubet oder genōmen hat / wie gar greüselich vñ hef/
tigklich werden dañ die gestraffe die andern leutenn
das ir mit gewalt / mit rauben vnd mit mancherhand
and(er) weyße nemē / vñ du armer sünd(er) / reüber oder mor
der das alles ein sünde ist \ wie wiltu besteen an dē nē
letzten ende vor gott / wañ du müst heffrigklichen red
vnd antwort geben vmb sölche grosse sünde / wie wilt
du ymmer gebüssen das / das du dem armen das seyn
nymst vnd vnderzeiten verbrennest oder verderbest
der dir doch nye leyds gethet / es kompt noch die tzeyt
das du gern woltest das du nye inn mutter leyb ent/
pfangen werest durch der vnaussprechlichen peyn wil
len die du ewigklichen darumb leyden must / vnnd
möchtest wol wöllen das du nye mensch worden we
rest / wañ du nymmermer zů gnaden kōmen magst.

Zo is het ook met ander onterecht goed dat men bezit en niet teruggeeft op de boven beschreven wijze. Hierover zou veel kunnen worden gezegd, hetgeen ik allemaal afsla omwille van de beknoptheid.

Het 19e hoofdstuk, over de kol.

Hierna hoort de kol om de hals. Daaronder verstaat men de matigheid aan eten en drinken, die de mensen veel schade brengen aan lichaam en ziel. Daarom moet, op gelijke wijze als de ridder de hals met de kol dwingt zodat zijn vijanden de hals niet kunnen verwonden, een mens zich dwingen en zijn eigen aard weerstaan tegen het genoemde eten en drinken. Want daardoor vervalt de mens dikwijls in grote lichamelijke ziekten, want veel meer mensen sterven door vreterij dan door het zwaard. Aldus spreekt St.-Paulus. Deze zonden is voor sommige mensen de geestelijke dood aan hun ziel. Daarover spreekt St.-Johannes in het boek der hemelse Openbaring.[12] Er zijn vele mensen gestorven, alzo spreekt hij geestelijk over het water.[13] Dat wil zoveel zeggen als over het vrolijke eten en drinken, die daarna meteen bitter zijn geworden, dat wil zeggen, na de dood, want mensen die in deze tijd hun wellust gans leggen in eten en drinken, en ook hun vasten naar ordening der heilige Kerk niet aanhouden, worden na hun dood eeuwiglijk gespijzigd met het vuur van de hel, of moeten grotelijks getroffen worden in de pijn in het vage-

[12] Het begin en einde van de citaten is onduidelijk.
[13] Vermoedelijk Openbaring, 22: 6.

Alſo iſt auch mit anderm vnrechten gut das man in̄/
hat vnd es nit widergibt inn obgeſchribener weyße.
Hie von were vil zů ſagen das ich alles abſchlage
durch der kürtze willen.

Das nüntzehenſte ca. vom koller

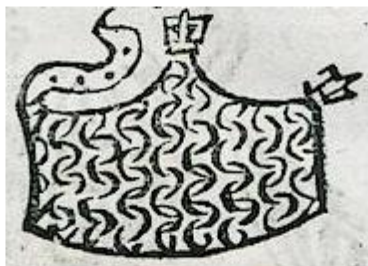
Arnoch hörer
dz koller vmb
den halß So
bey man ver/
ſteet dye mẽſi
ckeyt an eſſen
vnd trincken

dz den menſchen vil ſchaden brigt
an leib vn̄ ſele/ vnd darumb glei/
cher weyß/ alſo der ritter den halß zwinget mit dem
koller/ alſo das im ſein veinde den hals nit letzen/ al
ſol ein menſche ſich zwingen vnd ſeiner eygen natuer
widerſteen an vbrigem eſſen vnd trincken/ wann dar
durch dicke vn̄ vil der menſch vellet in groſſẽ leiplichen
ſiechtagen/ wan̄ vil menſchen ſterbent von freſſereye
dan̄ von dem ſchwert Alſo ſpricht ſanctus Paulus.
Dyße ſünde iſt manchen menſchen geiſtlichen tödten
an ſeiner ſelen So von ſpricht ſanctus Johannes in̄
dem buch der heymlichen offenbarung So ſint vil
menſchen geſtorben/ alſo ſpreche er geiſtlich von dez
waſſer das iſt ſo vil/ als von der lüſtigkeit eſſens vnnd
trinckens/ die darnoch ſint worden zu male bitter/ dz
iſt noch dem tode/ wan̄ warumb ſöliche menſchen die
in̄ dieſſer zeit iren wolluſt gentzlich haben in̄ eſſen vn̄
in̄ trincken/ vn̄ auch ir vaſten noch ordenung der hei/
ligen kirchen nit halten/ die werden nach irẽ tod ewig
lichen geſpeyſet mit dem feüer der helle/ oder müſſen
aber gröblich geſtroffet werden inn̄ der pein des feg/

vuur of in deze tijd. Uit deze zonde volgen dronkenheid, haat en nijd, laster en met name de onkuisheid, vele andere euvels, et cetera.

Het 20e hoofdstuk, over de schoot.

De ridder heeft een schoot die hij ombindt en waarop hij ook zit. Hij beduidt de vierde engelachtige deugd. Dat wil zeggen, de sterkte waarvan geschreven staat in het Boek der Spreuken: Hij heeft met de sterkte zijn heupen omgord en heeft zijn armen gekastijd. Dat wil zoveel zeggen qua uitleg, dat hij sterk de vleselijke zonden heeft weerstaan, hetgeen de onkuisheid is, die haar oorsprong in de heupen heeft. Alzo spreekt Job: Die mens is een sterke gordel voor zijn heup, die hevig de onkuisheid weerstaat. Niet alleen de werken, doch ook de woorden en gedachten. Want ze gelden niet alleen de werken, doch ook de ijdele schimpende woorden en de kwade begeerte. Want de Heer zegt: Wie de echtelijke vrouw van zijn naaste in zijn hart begeert, heeft thans zijn echt gebroken. Doch zo is de begeerte of gedachte gemakkelijker te boeten dan de werken. Ze doden echter twee zielen. De echtbreker is gelijk een varken, want net zoals het varken het schone water verlaat en zich in een poel legt, zo doet ook de echtbreker. Die verlaat zijn huisvrouw en gaat naar een ander. Dit is een zeer grote doodzonde, hoewel men die ondertussen klein acht, aangezien zulk een zonde op de slechtheid in de wereld vrijwel de overhand heeft genomen. En hetgeen hier over een man gezegd is, is ook over vrouwen te verstaan.

feüers oder im dießer zeit Auß diaßer sünde volgét
trunckenkeit/ hassz vnd neydt/ vbelreden/ vnd sünd/
lich die vnkeuschait v.i vil anders vbels zc.

Das xx Ca. vom schurtz

D Er schurtz den der ritter
hat vñ vmb sich schürtzet
darauff er auch sitzet/ be/
deuter die virde angel tugent/ dz
ist die stercke/ do von geschriben
steet in dem buch der sprüche Er
hat mit der stercke gegürtet seine hüffte vnd hat ge/
kestiget seine arme/ das ist also vil nach der außle/
gung Er hat stercklich widerstanden den fleischlichē
sünden/ das do ist die vnkeuschait die iren vrsprung
hat in den hüfften Also Job spricht Der mensche ist
sein hüfft stercklichen gürten/ der do hefftigklich wi/
derstet der vnkeuschait nit allein den wercken sunder
auch den worten vnd gedancken/ dann sie nit alleyn
mit den wercken sunder auch mit den vppigen schim
phigen worten vnd mit der bößen begyrde Dañ der
herre spricht Welcher begeret seines nechsten eeliche
frauwen iñ seinem hertzen der hat ytzund sein ee ge/
brochen/ doch so ist die begyrd oder gedencke leychtli
cher zů büssen/ wann die werck sein aber tödten zwo
selen/ der eebrecher ist gleichen eynem schwein/ wañ
zů glicherweiß also das schwein lest dz lauter wasser
vñ legt sich iñ einen pfůl/ also thut der eebrecher der
do lest sein haußfrawe vnd geet zů einer andern/ vnd
ist gar ein große todtsünde/ wie wol man sie klein ach
tee vnderweilen vmb deß willen das sölche vnd/ an
der boßheit iñ d welt zů vast vberhāt genōmē han vñ
wz hy vō einē mañ gesprochē/ ist auch vō frawē zů vstēe

Men moet weten, dat iedere mens die buiten de echt, in welke staat hij ook mag zijn, de onkuisheid volbrengt, dodelijk zondigt. En er is menigerlei onkuisheid, doch ik sla het af om het uit leggen, want eenieder die naar de preek gaat, hoort er veel over zeggen. Want op gelijke wijze als hierboven geschreven staat, moet een iedere ridder van onze Heer Jezus Christus steeds zijn lendenen omgorden, dat wil zeggen, met de schoot van de sterkte zijn woord, werk en gedachte aan deze ondeugd weerstaan. Op gelijke wijze omgordt aldus de wereldlijke ridder zijn heupen en bindt het schaamlid met de schoot, naar de woorden van de Heer. Aldus zegt Hij in het evangelie: Uw lendenen moeten omgord zijn en de lichten branden in uw handen. Daarover zegt St.-Gregorius: De heupen verzoenen wij wanneer wij de vleselijke begeerte der onkuisheid dwingen door de kuisheid. De lichten dragen wij in de handen, wanneer wij andere mensen een goed voorbeeld geven met de goede werken. Daarom staat hierboven ook geschreven dat de sterkte zijn armen heeft gevestigd. Dat wil zeggen, hij heeft de goede werken en de kuisheid en de sterkte in zich gehad.

Het 21e hoofdstuk, over de kap.

Vnd iſt zů wiſſen das eyn yeglicher menſche vßwen/
dig der ee er ſey in̄ wellichem ſtate er wölle vnd vol
bringet die vnkeuſcheit das er ſündet tödtlichen vnd
iſt vnkeuſcheit mancherley / das ich doch zů außlegen
abſchlage/ dann ein yegklicher der zů d̉ predige geher
vil do von hözet ſagen/ dan̄ in̄ gleicher weyß alſo ob/
geſchriben ſtet ſol ein yegklicher ritter vnſers herren
Jheſu chriſti gürtē ſein lenden/ dz iſt ſein wort werck
vnd gedencke mit dem ſchurtz der ſtercke zů widerſtē
dießem laſter/ inn gleicherweyße alſo der weltliche
ritter gürtet ſeyn hüffe vnd byndet das ſchamhafftig
glidt mit dem ſchurtze/ nach den worten des herren.
alſo er ſpricht in̄ dem ewangelio/ üwer lenden ſöllen
ſein gegürtet vnd die lutzernen brennen in̄ üweren
henden So ſpricht ſanctus Gregorius Die hüfften
güten wir wan̄ wir die fleiſchlich begyrd der vnkeu/
ſcheit zwingen durch die keuſcheit Die lutzern tragē
wir inn den henden / wann wir andern menſchen gut
beyzeichen geben mit den guten wercken Darumb
ſteet auch oben geſchriben/ das der ſtarcke habe geve
ſtiget ſein armen / das iſt/ er hat die guten werck vnd
die keuſcheit vnd die ſtercke an im gehabt.

Das xxi. Ca' vō der hauben

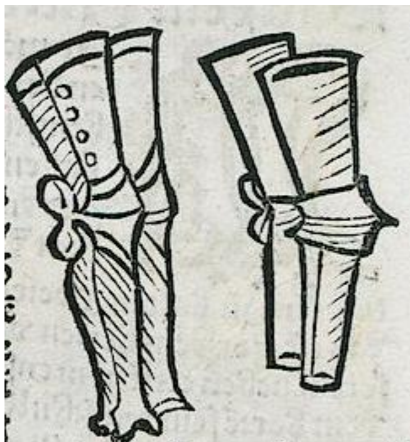
e ij

Onder de kap kunnen wij het natuurlijke wezen van de mens verstaan. De kap is gemaakt uit twee stukken. Het ene is uit één stuk en is het bovenste deel. Het andere is gemaakt uit vele stukken, dat wil zeggen, uit de pantserringetjes, en bedekt de hals. De kap is in het midden wijd, en nauwer bij de opening. Boven is hij puntig en gesloten. Daaronder kunnen wij het huidige leven van de mens verstaan en bemerken. Onder de opening in de kap kunnen wij de ingang van de mens in deze wereld via het moederlichaam verstaan. Deze ingang is nauw, want wij worden met grote pijn en geween in deze wereld geboren. In het midden is de kap wijd, tot een teken dat het leven van de mens wijd is, want hij is op menigerlei wijze tot zijn dagen gekomen door vrolijkheid in deze wereld. Doch het einde is de dood, die bijzonder puntig is als de kap bovenaan en vooral uitermate gruwelijk en scherp. De kap is wit en gelijkt op een teken dat het leven van de mens louter en helder moet zijn. Aan het smeedijzer vooraan bij de kap, dat in de strijd of kamp gesloten moet zijn opdat de vijand de ridder niet daardoor steekt of verwondt, kunnen wij het besluit of de bewaring bemerken van onze uiterlijke zintuigen. Aan het stuk pantser dat aan de kap hangt, moeten wij de tijd na onze dood bemerken, want op gelijke wijze als het van vele stukken of ringetjes gemaakt wordt, aldus zijn wij tezamen gevoegd uit vele botjes, het ene groot, het andere klein, die alle tezamen verspreid worden na onze dood; het ene hierheen, het andere daarheen, want de wormen hebben ons vlees opgegeten. Daarmede moet iedere mens zijn hals bedekken, dat wil zeggen, dat hij altijd in zijn gedachten heeft wat hij moet worden. Dan zondigt hij nimmermeer.

Eß menſchen natüerlichs weßen
mögen wir verſteen bey der hau/
ben Die haube iſt gemacht von
zweien ſtüc ken Das ein iſt alſo
ein ſtucke vnd iſt das öberteyl/dz
ander iſt gemacht von vil ſtückē
das iſt von den pantzer ringlein
vnd decket den halß Die haube
iſt mitten weyt vnd enger an dez
loch/oben iſt ſie ſpitz vnd gantz/do bey mögen wir
verſteen vnd mercken deß menſchen gegēwertig le/
ben Bey dem loch inn der hauben mögen wir verſte
en den in gangk deß menſchen inn dieße welt vō mut
ter leibe/ Dießer ingangk iſt enge/wañ wir mit gro
ßem ſchmertzen vnd weynen inn dieße welt geboren
werden Mitten iſt die haube weit/zů einem zeichen
das des menſchen leben weit iſt/wann er iſt kōmen zů
ſeinen tagen durch luſtigkeit dießer welt in mancher
hand weyß/aber das ende iſt der todt der do iſt tzů
male ſpitz alſo die haube oben vnd zů male vß der
maſſen greüßlich vñ ſcharpff Die haube iſt weyß vñ
gleiſſet zů einē zeichē/dz deß menſchē leben ſol laut/
ter vñ klar ſein Bey dē ſuckeyßē vorn an der hauben
dz iñ dez ſtreit od kampff ſol beſloſſē ſein/dz d veyndt
dē ritter nit dar durch ſtech od letzē/möge wir merckē
die beſchlieſſung od bewarūg vnſer vſſerlichen fünff
ſynne Bey dez ſtück pātzers dz an d hauben hāg er ſöl
len wir mercken die zeit noch vnſerm tode/wañ iñ gly
cherweiß alſo dz von vil ſtücken od ringlin gemachet
wirt/alſo ſeī wir zů ſamen gefügt vō vil beinlin/eins
groß dz ander klein die alle ſamet zů ſprever werden
noch vnſerm tode eins hieher dz and dort hin/wā die
würm vnſer fleiſch geſſen/do mit ſölt ein ieglich men
ſch ſein halß decken/das iſt das er allzeit iñ ſeiner ge
dechtniß habe wz er i vdñ müß ſo ſüdet er nymermer

Het 22e hoofdstuk, over arm- en beenbeschermers.

Hier kunnen wij door middel van de vier armbeschermers ofwel platen, en de vier beenbeschermers, waarvan er samen acht zijn, de acht zaligheden verstaan. Vier ervan zijn naar beneden gericht naar de mensen, en wel zo, dat de mens jegens zijn medechristen barmhartig is door de werken der barmhartigheid; dat hij de naakten klede, de dorstigen lave, de hongerigen spijze, de ontheemden herberge, de doden begrave, de gevangenen verlosse en de zieke en bedroefden trooste in hun lijden. De tweede zaligheid is, dat de mens met de woorden zachtmoedig, mild en goedig voor de mensen is. De derde is, dat hij jegens iedereen vreedzaam is. De vierde, dat hij geduldig is in de vervolging en voor zijn naasten. En deze vier hierboven beschreven zaligheden moeten wij verstaan onder de vier beenbeschermers, die onder aan het lichaam zitten. De andere vier behoren bovenaan aan God, aldus, dat de mens gewillig arm is om godswil, dat hij hongert en dorst naar de gerechtigheid, dat hij weent om zijn zonden die hij jegens God begaan heeft, en dat hij rein en louter van hart is. En die vier kunnen wij onder de vier armbeschermers verstaan, die bovenaan het lichaam zitten. Wie deze acht zaligheden niet bezit, is net als een ridder die in de strijd staat zonder zulke been- en armbeschermers.

Das xxij. Ca. von armgewant vnd beyngewandt

HJe bey den vier
arm gewanden od
blechen vnnd bey
den vier beyn gewanden d
zů sāmen achte sint/mögen
wir versteen die acht selig/
keit der do vier söllen vnd
sich gericht sein zů dem mē
schen also das der mensche
sey gegen seynem neben cri
sten menschē barmhertzig
durch die werck der barmhertzigkeit das er den nack
ten kleyde /den dorstigen trencke/den hungerigen
speys/den elenden herberge/den todten begrabe/dē
gefangen erlöße/vnd den krancken tröste in seynem
leyden vnd den betrubten Die ander seligkeit ist dz
der mensch sey mit den worten senfftmütig /milt vñ
güttig den menschen Die dritte ist/das er sey fried/
sam gegen yderman Die vierde/das er gedultig sey
in der durchechtung vnd seynem neben nechsten/vñ
dieße vier obgeschriben seligkeit mügen wir versten
bey den vier beyn gewanden die vnden steent an dez
leibe Die andern vier gehören vber sich zů gotte/al
dz der mensche sey willig arm vmb gottes willen/dz
yn sey hungern vnd dürsten nach der gerechtigkeyt
das er sey weynen vmb seine sünd die er wider got ge
thon hat/vnd das er sey eins reynē lauteren hertzen
Vnd die vier mögen wir versteen bey den vier arm/
gewanden die do sint oben an dem leybe Vnnd wel/
cher dieser acht seligkeit nit an im hat / der ist eben
als ein ritter der do steet inn dem streit one söllicke
beyn vnd armgewandt.

Het 23e hoofdstuk, over de handschoenen.

Onder de twee handschoenen die tien vingers hebben, kunnen wij de Tien Geboden verstaan, die wij verplicht zijn aan te houden jegens twee personen, dat wil zeggen, God de Heer en jegens onze neven-christenmensen. God de Heer zijn wij een waar christelijk geloof verschuldigd, dat wij Zijn heilige naam niet bezwaren en onze feestdagen goed houden. De mensen zijn wij verschuldigd, dat wij moeder en vader eren, niemand lichamelijk of geestelijk doden, niet echtbreken, geen valse getuigenis afleggen en niemands vrouw of goed begeren.

Het 24e hoofdstuk, over de borstplaat.

De borstplaat die de ridder voor het hart heeft, is glad en schitterend. Het beduidt de louterheid van het hart, zonder dewelke niemand God de Heer kan hebben gezien. En op gelijke wijze als de borstplaat de steken van de vijand afweert, weert de louterheid van het hart de gedachte en gewetensscheuten of steken der verleiding van de boze geest af. Dat het echter vooraan bij het hart hangt, doet ons het Jongste Gericht bemerken, dat wij altijd voor ons moeten hebben. Dat wil zeggen, voor onze innerlijke ogen van het hart,

Das xxiii Ca. von dē hentschuen

WIr mögen verſte
en bey den zweē
hentſchűen dy do
haben zehen vin
ger die zehen ge/
bott die wir ſchul
dig ſein zů halten zweien perſonen
das iſt got dem herren vnd dem vn
ſerem neben criſten menſchen Gott
dem herrē ſein wir ſchuldig einen re
chten criſtlichen glauben vnd ſeinen
heiligen namen nit verſchweren vñ
vnßer feyer recht halten/ dem men/
ſchen ſey wir ſchuldig dz wir mutter vnd vatter eren
Nyemands tödten leiplichen oder geiſtlichen nit ſte
len oder rauben/ nit eebrechen/ nit falſch getzeügniß
geben/ nyemands eefrauwen oder gut begeren

Das xxiiij ca vom bruſtblech

DAs bruſtblech das der
ritter hat vor dez her
tzen das iſt glat vñ
weyß/ bedeutet die lauterkeit
deß hertzen/ on die nyemand
got den herren geſehen kan/
vnd iñ gleicher weiß alſo das
bruſtblech iſt abweiſen die ſti
che des veindes/ alſo iſt abwei
ſen die lauterkeit des hertzen der gedencke vnd con/
ſcientz ſchüſſe oder ſtiche der verſuchung des böſzen
geiſtes/ dz es aber vornen haget an dē hertzē mögen
wir merckē dz iüngſt gericht dz wir alzit ſöllē han vor
vns dz iſt vor vnſern innerlichen augen deß hertzen

en dat wij met grote vlijt betrachten hoe wij gestreng en helder moeten spreken en antwoord geven, en altijd rekenschap afleggen van woorden, werken en gedachten. Uit zulk een beschouwing groeit met name de louterheid van het hart.

Het 25e hoofdstuk, over het schild.

Op het schild is het wapen van de ridder geschilderd. Daaronder kunnen wij de zeven gaven van de Heilige Geest verstaan, die op de mens getekend worden bij de doop. Eigenlijk mogen wij eronder verstaan dat wanneer de christenmens daarmede getekend is, men hem daardoor en door het heilige christelijke geloof kan onderscheiden van een Jood of heiden. Hier mogen wij ook verstaan, de onschuld die ons bij de heilige doop door de gaven van de Heilige Geest ingegoten en gegeven wordt; die wij dikwijls verliezen, waardoor wij het schild en het genoemde corrumperen en gans verdelgen door de zonde, alzo, dat God de Heer zal spreken over de zondige zielen

vñ dz helrachtẽn mit gro߳em fleiß wie wir do müssen strengklich vñ klerlich red vñ antwort gebẽ xn rech/nüg thun vmb alle zit wort werck vñ gedẽck Au ß söl/cher betrachtniß wechsset südlich dy luterkeit ꝺeſ hertzẽ

Das xxv. ca. vom. schilde

Bey dẽ schylde daran gemalet ist das wapenn deß ritters/mögen wir versteen die siben gaben deß heiligen geistes do mit der mensch getzeichent wirt iñ dem tauff/mögen wir eygentlichen versteen/wann do mit der cristen mensch e gezeichent das man yn dar durch vnd durch den heiligen cristlichen glauben erkennem mögen vor eynem iuden oder heiden/wir mögen auch hie versteen die vnschult die vns iñ dem heiligen tauff durch die gaben deß heyligen geistes ingegossen vñ gegeben wirt/die wir dick vnnd vil verliesen/vnd den schilt vnd das gemelde velschen vnd gantz verdilgenn durch die sünde/also das got der herre wol sprechen von ď sündigen selen

van wie dit beeld is. Aldus wil Hij zeggen: Ik ken hem niet, die Ik begiftigd heb in de doop. Dit bevlekken van het schild, dat wil zeggen, van de zielen, zal de mens afwassen met het water van de tranen van het berouw en het moet hem wederom schilderen en tekenen met de loutere biecht en volkomen boete. Op gelijke wijze alzo doet de ridder aan wie zijn schild zou misstaan.

Het 26e hoofdstuk, over de beukelaar.

Onder de beukelaar waarmede men de houw aanvangt, kunnen wij ook de hiervoor omschreven staat van de gordel verstaan, waarmede wij altijd de vijand van de hel weerstaan waar hij toeslaat of steekt met zijn verleiding. Daarover spreekt de priester wanneer hij de stola aandoet: Heer, bescherm mij met de beukelaar van het geloof.

Het 27e hoofdstuk, over het zwaard.

Het zwaard, dat aan beide zijden snijdt, betekent de preek en het woord van God. Daarover spreek de profeet: Ik heb uw tong gewet als een scherp zwaard. Want net zoals een scherp zwaard het ene ding van het andere scheidt, alzo scheidt de preek de mensen van hen met wie zij voorheen één waren door de zonde, dat wil zeggen, van de boze geest. Want menige mens komt tot

weß ist diß bilde / also wolt er sprechen / ich kennen ie nit / ich sie begabet han in dem tauff dyß flecken deß schildes das ist der selē sal der mensch ab weschen mit dem wasser der trehene deß rewens / vnd sol yn wider molen vnd zeichen mit der lautrern beichte vnd vol/kommen buße / inn gleicherweiß also do thet der rit/ter dem sein schilt missefalt wurde.

Das xxviij ca. vom buckler

Bey dem buckler do mit man die streich emphaet mögen wir versteen also auch obgeschriben steet von d' gurten do mit wir alle zeit dem veynde vō der hellen widersteē wo er her schleicht oder sticht mit seiner versuchung. So von spricht der priester wenn er dē hantfanen an t but Herre beschirm mich mit dem bückler deß glaubens.

Das xxviii. ca vom swert

Das schwert das zū beyden seitē schneidet / bedeutet die predige vnd das wort gottes So von spricht der prophet Ich hab dein zunge gesetzet als ein scharpffes schwert Wañ gleicherweyß also ein scharpfes schwert ist ein ding von den andern scheyden also scheydet die predige die menschenn von dem mit dem sie vorhyn eyns wo/rendt durch die sunde das ist von dem bößen geiste. dann manch mensche tzū

berouw en tot leed, kommer en tot grote goddelijke liefde, genade en behoud; tot de geboden Gods door de preek en ook tot eeuwige vreugde. Wie eeuwig verloren gaat, hoort de preek niet. En daarom spreekt de Heer: Zalig zijn zij, die het woord Gods horen en zich eraan houden. En daarom moet jij, arme zondaar, gaarne naar de preek gaan en er ook nimmer leeg vandaan komen. Je moet er altijd iets van onthouden, opdat je je leven moge beteren, en de zinnen die gepreekt worden als zalig gaarne horen en ze ook in ettelijke mate behouden. Alzo zijn de mensen onzalig die de preek versmaden en ongaarne horen, en er ook niet naar leven. Het is een onmogelijk iets, dat de mens tot genade komt zolang hij de preken versmaadt, en het priesterdom en de preek niet. De mensen zouden spoedig tot heidenen worden.

Het 28e hoofdstuk, over de degen.

Hier kunnen wij onder de degen, die kort is en toch voor de ridder zeer nuttig is wanneer zijn vijand hem naderbij is, het aandachtige gebed bemerken. Hoewel het zo is, dat dat soms kort is, geschiedt het op de juiste wijze nog voor het heil van de ziel en met aandacht. Zo verwondt het toch hevig de vijand der hel, die de misdadiger aan het kruis verwond heeft met korte woorden, toen hij sprak: Heer, wanneer Gij in Uw rijk komt, gedenk mij. En de

etwen vnd zů leyd kommet/vnd zů groſſer góttlcher lebe gnaden vnd behaltung die gebot gottes durch die predige vnd auch zů ewiger freüde/der do ewiglichen verlozen würde hózet er die predige nit Vnd darumb ſpricht der herze Selig ſint die die das gottes wozt hózent vñ das behalten / vnd darumb ſolt du armer ſünder gern zů predige geen vnd auch nymmer lere da von kómen du ſolt ye etwas da vō behalten do mit du dein leben móchreſt gebeſſern/vnd als ſelig die ſint die do predig gern hózen vnnd die auch etlicher maſſen behalten /alſo vnſelig ſint die menſchen die dy predig verſchmahen vnd vngerne hōrē vñ auch nit darnach lebent/iſt ein vnmógelich ding das der menſche zů gnaden kōme alſo lang er dy predige verſchmahet/vnd die prieſterſchafft vnd die predig nit/die menſchen würden bald zů heyden.

Das xxviii. Ca. vom degen

Je bey dez degen der do kurtz iſt vñ doch dem ritter vaſt nütz iſt weñ ſein veindt nahe bey im iſt/mógen wir mercken das andechtig gebett Wie wol das iſt das/das ſelbig vnd etweilen kurtz iſt/ geſchicht es iñ rechter weyſſe noch der ſelen heyll vnd mit andacht/ſo iſt es doch beffrigklichen lettzen den veindt der hellen/den do gelertzet hat der ſchecher an dem creutze mit ſólichen kurtzen wozten do er ſprach Herze weñ du kommeſt inn dein reich ſo gedencke mein/vñ der

openlijke zondaar sprak: God, wees mij, arme zondaar, genadig. Daarvan zegt Isodorus, dat er niets hevigers is waarmede de mens de boze geest kan weerstaan, dan het aandachtige gebed waarmede de mens vanuit de grond van zijn hart en met ganse deemoedigheid om hulp smeekt en van God de Heer, Zijn uitverkoren moeder Maria en de lieve heiligen verlangt, dat zij hem tot troost komen.

Het 29e hoofdstuk, over de helm.

Ge kunt merken door middel van de helm, dat bij de ridder de beschouwing van de lieve heiligenlevens die voor ons geweest zijn, bovenaan staat, met name het leven van onze Heer Jezus Christus. Want op gelijke wijze dat de helm menigerlei kleuren heeft en de wereldlijke ridder siert, alzo is het leven van onze Heer Jezus Christus, dat gesierd is met menigerlei kleuren der deugd. Ze sieren de geestelijke ridder door de beschouwing, want ieder werk van onze Heer Jezus Christus is voor ons geschied tot een teken dat wij ook aldus moeten doen en Zijn voetstappen nalopen. Hij heeft geleken op het viooltje dat bloeit

offen sünder sprach Got byß mir armen sünder gene
dig Do von spricht Jsidorus / das keyn heffriger
ding sey do mit der mensch dem bößen geiste wider/
stee / dann das andechtig gebett das der mensche von
grund seynes hertzen vnd mit gantzer demütigkeit
hilffbitte vnd begere von gott dem herren seyner
außerwelten mutter marie vñ die lieben heiligen das
sie yme zů trost kommen.

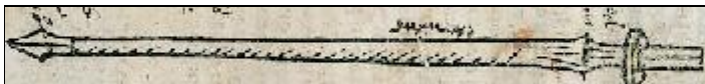
Das xxix. Ca. võ dem helme

Wir mögen merken bey dem helme
das das öberst ist an dem ritter / die
betrachtnuß der lieben heiligen le/
ben die vor vns gewest sint vñ sun/
derlich das leben vnsers herren Je
su cristi / wann in glicherweyß also
der helm mancherlei farben hat vñ
den weltlichen ritter zyert / also ist das leben vnsers
herren Jhesu cristi das do geziert ist mit mancherley
farbe der tugend tzieren den geystlichen ritter durch
die betrachtnuß / wann ein iegklich werck vnsers her/
ren Jhesu Cristi vns geschehen ist zů eynẽ beyzeychẽ
das wir auch also thun söllen vnd seinen fůßstapffen
nachgeen Er hat sich gleicher der violen die do blow

en klein is in zijn geboorte door de grote armoede en deemoedigheid; Hij is blank geweest als de lelie door de kuisheid en reine louterheid; groen door de zoete leer die Hij gegeven heeft en waarmede Hij de mensen gespijzigd heeft; geestelijk als een dier, lichamelijk door het gras gespijzigd. Hij is goedig, mild, barmhartig, lieflijk geweest in Zijn gehele leven, in Zijn heilige martelaren. Hij is rood geweest als de roos, door het vergieten van Zijn rozekleurige bloed. Geel en bleek in Zijn dood, die Hij om onzentwille geleden heeft uit grote liefde die Hij voor ons gehad heeft. Zulks moet iedere mens betrachten, om hem na te volgen in deze korte tijd, opdat hij eeuwiglijk met Hem het eeuwige leven bezit. Doch er zijn vele mensen die de boze geest navolgen met wellust van het lichaam, in hovaardigheid, onkuisheid, toorn, et cetera, en vele andere innerlijke zonden, die hem daarnevens toegevoegd worden in eeuwige pijn.

Het 30e hoofdstuk, over de lans.

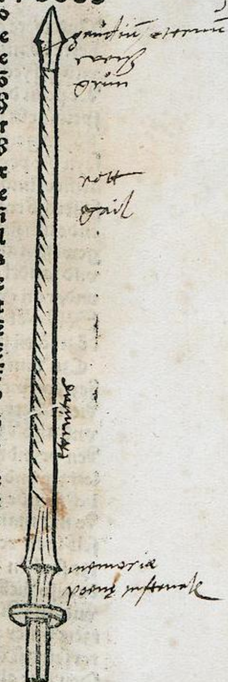

Het laatste wat men de ridder in de hand geeft, is de lans. Die is lang en heeft twee punten. Eén punt is naar boven gericht; het andere onder zich. Onder de lengte moeten wij de eeuwigheid verstaan, die net zo lang is dat ze nimmer een einde gewint. Zulk een eeuwige tijd zonder einde moet de mens bezitten in eeuwige pijn of in eeuwige vreugde. Derhalve moeten wij onder het onderste einde van de lans de helse pijn verstaan, die zo groot en bitter is, dat niemand die kan bedenken, beschouwen of uitleggen. Hij is zo groot als afgebeeld staat, zodat alleen al de aanblik van de pijn der verdoemde mensen, geen mens op aarde kon verdragen.

ist vnd klein iñ seiner geburt durch die gro
ße armůt vñ demütigkeit/ er ist weiß gewe
sen als dy lilge durch die keuscheit vñ reine
luterkeit grün durch di süse lere so er gethõ
hat vñ den mẽschẽ do mit gespeiset geistlich
als eyn thier leiplich võ dẽ graße gespeyßet
Er ist gewesẽ gütig/mild barmhertzig lieb
lich in allẽ seinẽ lebẽ iñ seiner heiligẽ marter
Er ist gewesen rot also dy rose/durch die
v'giessũg seines rosenfarben blůtes Eel vñ
bleich iñ seinem tode den er vmb vnsern wil
len geliden hat vß großer lieb die er zů vns
gehabt hat/sölchs sol eĩ ieglichs mensch be
trachtẽ im noch volgen iñ dieser kurtzẽ zeyt
dz er ewiglich mit im besitzet dz ewig lebẽ
Aber es sint vil menschen die im noch uolgẽ
dez bösẽ geist mit wollust deß leibes/iñ hof
fart/vnkeuschheit/zorn zc vñ and' vil sünde dy
im darnoch zugefügt w'dñ iñ ewiger peyn

Das xxx. ca. von der glenẽ

Das letzste dz man dem ritter iñ die
hant gibt dz ist dy glene/die do ist
langk vñ hat zwo spitzen/ein spitze
ist vbersich gerichtet dz and' vnd'sich Bey d'
lẽge söllen wir v'steen die ewigkeit die also
lãg ist dz sie nymer kein ende gewinnet Sö
liche ewige zeit on ende můß der mẽsch besit
tzen iñ ewiger pein od' iñ ewiger freud/vnd
darumb bey dẽ vndersten ende an der glenẽ
mügẽ wir versteen die hellischen pein die al
so groß vnd bitter ist das die nyemands bedencken/
betrachten/oder außgelegen mag/sy ist also groß
nach dẽ so beschribñ steet dz allein die gesiecht d' pein
d' v'dampte mẽschẽ vff erdẽ möcht geleidẽ kein mẽsch

En het zou zaak zijn, dat de mens geen andere pijn had, dan de boze geest aan te kijken. Zulk een pijn en aanblik zou gruwelijker en zwaarder zijn dan alle pijn die hij lichamelijk zou kunnen lijden. Daarom zegt een leraar: Is het zo, dat alleen al de aanblik van de boze geest zo gruwelijk en zwaar is, hoe mag dan de pijn zijn die hij de mens aandoet. Ach, jij arme zondaar, beschouw zulk een pijn van het helse vuur. Beschouw de lengte der pijn die eeuwiglijk zonder einde moet duren. Want wanneer de verdoemden er net zovele duizenden jaren geweest zijn als er loof en gras en zandkorreltjes op het aardrijk zijn, vangt de pijn wederom aan, en alzo duurt hij immer en eeuwiglijk. Zulk een beschouwing zou een zondaar wel van zonde wegtrekken en geestelijk in zijn hart steken, zodat hij zich verbetert.

Bij het laatste mogen wij onder de punt van de lans die naar boven gericht is, de onvoorstelbaar grote vreugde van het eeuwige leven verstaan en opmerken. Aldus steekt en verwondt dit uiteinde van de lans de vijand van de ridder. Aldus wordt de boze geest verwond en doorstoken door de mens die zulk een vreugde gans bedenkt en beschouwt, want daarmede wordt menige mens van zonden en ook van zijn vijand weggetrokken. Het zal ook ons hart steken, wanneer wij gedenken dat wij zulk een vreugde zo volledig verloren hebben met onze grote zonden. En net zoals deze punt naar boven gericht is, alzo moeten altijd ons gemoed en verlangen alleen naar boven gericht zijn, naar de hemelse dingen en grote vreugden, die zo groot en lieflijk zijn dat geen menselijk hart ze kan beschouwen, geen oog ze gezien kan hebben, geen mond ze kan uitspreken. Waar duizend jaren zijn als gisteren de verstreken dag. Waar de vreugde van een mens groter is, dan een mens hier

Vnd were es sache das der mensche keyn ander peyn
hette / dann den bößen geyst an zů sehen / sölche peyn
vnd gesyecht were grewlicher vnd schwerer dan̄ alle
die peyn die er möchte leiplichen erleiden Darumb
spricht ein lerer Ist es das alleyne die gesiechte der
bößen geiste also grewlich vnd schwere ist / wie mag
seyn die peyn die er dem menschen ist an thůn Ach du
armer sünder betrachte söllliche peyn des hellischenn
feüers betrachte die lenge der pein die ewigklichen on
ende můß weren Dann wann die verdampten synt
geweßen also manig tausent iar also laůb vnd graß
vnd sandtkörnlin vff erdtreich sint so hebet die peyn
wider an / vnd also weret sie ymmer vnd ewigklichen
Söllliche betrachtniß möchte den sünder wol von sün
dē zihē vn̄ stechē in sein hertz geistlich dz er sich bessert
Czu dem letzsten mözen wir versteen vnd mercken
bey der spitzen der glenen die vbersich gerichtet ist /
die vnbetrachtliche große freüde deß ewigen lebens /
vnd also dz selbige ende an der glenen sticht oder letzt
den veyndt des ritters / also wirt der böße geyst ge/
letzet vnd durch stochen von dez menschen der do söl
lich freude gentzlich bedencket vnd betrachtet / wann
do mit manig mensche von sünden vnd auch von dez
selbigen veynd getzogen wirt Es sal auch vnser her
tze stechen / wann wir gedencken das wir söllche freü
de also dicke verloren hant mit vnsern großen sündē
vnd also dieße spitz vbersich gerichtet ist / also sol alle
tzeit vnser gemüt vn̄ begyrde alleyn vbersich gerich
tet sein zů den hymmelischen dingē vnd großen freü/
den / die also groß vnd lieplich sint / das die keyns mē
schen hertz betrachten kan / kein auge gesehen mag /
kein mündt außgesprechen mag / do tausent iare synt
als gesterig der vergangen tag / do eins menschenn
freüde grösser ist Dan̄ were es das eyn mensche hye

op aarde van alle vreugde der mensen zou kunnen hebben. Waar niet anders is dan vrolijkheid, vreugde en liefde, en van alle troost en goedheid meer dan de mens verlangen kan. Moge de almachtige God ons door Zijn grondeloze barmhartigheid willen helpen, opdat wij eeuwiglijk de eeuwige vreugde mogen bezitten.

XXV

xfferden aller menschen freüde möcht han do nit an-
ders ist dan frölicheit / freüde / liebe aller trost vñ güt-
keit niche dann der mensche begeren mag das vns d
almechtige gott durch sein grundloße barmhertzig-
keit wölle helffen das wir ewigklichen mögen besitzē
sein die ewige freude.

Tot besluit.

De mens die aangekleed wordt met deze boven omschreven geestelijke wapenen en deugden, en de werken der duisternis van zich afwerpt, dat wil zeggen, de zonden, en ook aan vele kanten omgeven is, zal en mocht zonder enige twijfel zijn geestelijke vijanden weerstaan en ook ridderlijk standhouden in de strijd in dit korte huidige leven, en gekroond worden met de kroon des levens. Daartoe helpe ons God en St.-Joris. Amen.

Gedrukt te Heidelberg
in het jaar 1494.

Die beschlieszung.

Er mensche wellcher angethon wirt mit dießen obgeschriben geistlichen wapen vnd tugenden vñ würfft võ im die werck der finsterniß/ das ist die sünd/ also auch an vil enden berürt ist/ der wirt vnd möcht on allen zweyfal widersten seynen geistlichen veynden/ vnnd sich ritterlichen vesten inn dem streyt dyß kurtzen gegenwertigen lebens/ vnd gekrönet werdẽ mit der kronen deß lebens. dar zů helff vnns gott vnd sandt Jörge. Amen.

Getruckt zů Heidelbergk
Anno ꝛc. lxxxviij.

38063